

SOSIAL ØKONOMEN

INNHOLD

- Bankkrisen og konjunktorene
- Avskrivninger og beskatning
- Skattesubsidiering av boligkapital
- Markedsanalyse for eksportprodukter
- Tidlig utviklingshjelp

NR. 4 – APRIL 1990 – 44. ÅRG.

NORSK ØKONOMISK TIDSSKRIFT

– Et gammelt tidsskrift med nytt navn

NORSK ØKONOMISK TIDSSKRIFT

INNHold	Side
<i>Artikler:</i>	
KNUT ANTON MORK: Konjunkturforskning i åttiåra	259
ANDERS SKONHOFT: Økonomisk vekst og konvergens. Langtidslinjer i etterkrigsperioden	283
<i>Kommentarer:</i>	
LARS MATHIESEN: Til minne om Cournot: Kommentar til Flåm og Moxnes	307
SJUR DIDRIK FLÅM: Merknad til merknad	309
TØRE NILSEN: Til minne om Cournot: En kommentar	310
SJUR DIDRIK FLÅM: Svar til Tøre Nilsen	314
<i>Bokanmeldelse:</i>	
JACQUES H. DREZE: Labour Management, Contracts and Capital Markets	Jan Erik Askildsen 316
Artikkelforfattere i dette nummer	320
English Summary	321
Innhold 1989	322

103. ÅRGANG HEFTE 4 1989
Tidligere
STATSØKONOMISK TIDSSKRIFT

Norsk Økonomisk Tidsskrift er en direkte videreføring av Statsøkonomisk Tidsskrift som utkom til 1986.

Redaktør: Rolf Jens Brunstad

Redaksjon: Torstein Bye, Arild Hervik,
Kjell Erik Lommerud, Tone
Ognedal, Jørn Rattsø og Arent
Skjæveland

Utgitt av: Sosialøkonomenes Forening

Heftene koster kr. 50,- pr. stk. inkl. porto.

KRYSS AV OG SEND BESTILLINGEN
TIL SOSIALØKONOMENES FORENING,
STORGT. 26, 0184 OSLO 1

Artikler i Norsk Økonomisk Tidsskrift

1987 Nr.

- ☐ 1 ROLF JENS BRUNSTAD: Et gammelt tidsskrift med nytt navn
- ☐ 1 LARS SØRGARD: En studie av det norske sementmarkedet
- ☐ 1 JAN ERIK ASKILDSSEN: Makroøkonomiske sysselsettingskonsekvenser av alternative lønssystemer
- ☐ 1 VIDAR CHRISTIANSEN: Rentebeskatning og samfunnsøkonomisk effektivitet

1988 Nr.

- ☐ 2 JENS CHRISTOPHER ANDVIG: Bør makroøkonomiske modeller alltid bygge på mikroøkonomisk teori?
- ☐ 1 ROAR BERGAN OG MØRTEN JENSEN: En portefølje-teoretisk modell for valutakursdannelsen
- ☐ 1 ERIK BJØRN: Bedriftsbeskatning og kapitalomkostninger – en oversikt
- ☐ 1 OLAV BJERKHOLT, TOM WENNEMO OG ROLF AABERGE: Ulikhet i jordbruksinntekter – fordelingsvirkninger av økte offentlige tilskott
- ☐ 2 KJELL ARNE BREKKE OG ØYSTEIN OLSEN: Scenarioanalyse. En egnet metode for planlegging under usikkerhet
- ☐ 3 NILS-HENRIK MØRCH VON DER FEHR: En modellbasert mål-middelanalyse av industrivekst til 2000
- ☐ 3 RAGNAR NYMØEN: Integrerte variable og empiriske lønnsrelasjoner
- ☐ 3 JØRN RATTSSØ: En økonomisk analyse av pengefondets og verdensbankens strukturtilpasningsprogrammer
- ☐ 1 KJELL GUNNAR SALVANES: Skalaøkonomi og den usynlige hand i norsk matfiskoppdrett
- ☐ 3 ANDERS SKONHOFT: Skift- og andelsmodeller i regional analyse og planlegging
- ☐ 2 BJARNE STRØM: Lønnsdannelse i norsk grafisk industri

1989 Nr.

- ☐ 2 HALI J. EDISON: The choice of exchange rate regime for a small open economy a survey
- ☐ 3 NILS-HENRIK MØRCH VON DER FEHR: Bedriftsetableringer og etableringshindringer
- ☐ 2 SJUR DIDRIK FLÅM OG ERLING MOXNES: Til minne om Cournot
- ☐ 1 VETLE HVIDSTEN: Måling av bankenes produksjon
- ☐ 3 KNUT ANTON MORK: Livsløpshypotesen i norsk paneldata
- ☐ 4 KNUT ANTON MORK: Konjunkturforskning i åttiåra
- ☐ 1 PREBEN MUNTHE: Adam Smiths verksted
- ☐ 3 PREBEN MUNTHE: Christen Smith – Norges første professor i økonomi
- ☐ 1 LINDA ORVEDAL: Handelspolitikk ved internasjonalt oligopol
- ☐ 4 ANDERS SKONHOFT: Økonomisk vekst og konvergens. Langtidslinjer i etterkrigsperioden
- ☐ 2 EMIL R. STEFFENSEN: Bufferhypotesen og pengeetterspørsel
- ☐ 2 ARILD SÆTHER: Danmark og Norges økonomiske magasin – et fristed for den økonomiske tenkning på 1700-tallet
- ☐ 1 BIRGER VIKØREN: Hvilke muligheter har Norge til å føre en selvstendig rentepolitikk?
- ☐ 3 ROBERT WILSON: Competitive strategies in business

Navn:

Adr.:

.....

Innhold

Nr. 4 1990 – 44. årg.

2

EMIL STEFFENSEN:
Bankkrisen – kan vi skyldes
på konjunktorene?

6

EIRIK WÆRNESS:
Avskrivninger og
inflasjonskorrigert
beskatning

DEBATT:

10

ERIK GRØNN:
Om å undervise i
makroøkonomi

11

ERIK OFFERDAL:
Svar til Grønn

ARTIKLER:

12

ERIK FJÆRLI:
Hvem tjener på
skattesubsidiering av
boligkapital?

18

LARS MATHIESEN:
Markedsanalyse for viktige
norske eksportprodukter

24

PETTER JAKOB BJERVE:
Ein tidleg freistnad
på teknisk utviklingshjelp

MÅNEDENS BØKER

30

Køn og videnskap av
Ulla Koch m.fl.
anmeldt av Kristin Dale

31

Nye forskningsrapporter

Forsidebilde: Johan Jørgen
Thorsen

SOSIALØKONOMEN
ISSN 0038-1624

Petroleumsfondet – en papirtiger?

Tempoutvalgets forslag fra 1983 om å opprette et petroleumsfond skal nå settes ut i livet. Dette er positivt. Det er også positivt at det gjøres helt klart at fondets midler skal plasseres i utlandet og ikke være noen form for et B-statsbudsjett som kan gi lån eller tilskudd til prosjekter i Norge. Vi kan likevel ikke la være å påpeke at reglene for avsetninger til fondet kunne vært bedre utformet.

Regjeringens forslag er at det ikke settes av midler til fondet dersom staten har et netto finansieringsbehov. En slik regel ville innebære at det neppe blir særlig mye å sette av til fondet på 1990-tallet hvis ikke oljeprisen skulle stige til over 30 dollar pr. fat. I år er statens netto finansieringsbehov på hele 23 milliarder kroner, hvorav underskuddet på statsbudsjettet utgjør en tredel mens utlån til statsbankene står for resten.

Finanskomiteen i Stortinget har fulgt Regjeringen et stykke på vei, og har samlet seg om at underskuddet på Statsbudsjettet samt inntil halvparten av det resterende lånebehovet for Staten skal kunne dekkes ved trekk på fondet.

Vi stiller oss noe undrende til at også utlånene til statsbankene helt eller delvis skal dekkes opp med «oljepenger». I lovproposisjonen sies det: «Fra et formuesforvaltningssynspunkt er det viktig å se «formuen» i Nordsjen, formuen i petroleumsfondet og formuen i statsregnskapet i sammenheng. Det er til liten hjelp å bygge opp formue i et petroleumsfond ... dersom statsregnskapet går i underskudd og statsregnskapets formue derfor bygges ned. Det vil tilsløre den faktiske statlige formuesoppbyggingen.» Dette er vel og bra, men den foreslåtte konstruksjonen innebærer at det ikke bare er underskuddet på statsbudsjettet som skal finansieres med «oljepenger», men også utlånene til statsbankene. Dermed øker statsregnskapets formue før det settes av midler i petroleumsfondet. Dette medfører at staten bygger opp sin formue innenlands istedet for utenlands (via Norges Banks valutareserver) – stikk i strid med det som til nå har vært tankegangen bak opprettelsen av et petroleumsfond.

Men selv om en holder utlånene til statsbankene utenom, kan det være grunn til å spørre om avsetningene til petroleumsfondet blir tilstrekkelig store. Det burde være et selvstendig mål å bygge opp en formue i utlandet for å møte perioden da petroleumsutvinningen reduseres. Nå legger en opp til at først skal finanspolitikken fastlegges, og så får vi se om det er noe igjen til petroleumsfondet. Kanskje en heller burde snu problemstillingen: først fastlegge hvor mye en skal sette av til petroleumsfondet, og dernest se hvor mye som er igjen til alle gode formål i finanspolitikken.

Redaktøren

Bankkrisen – kan vi skylde på konjunktorene?

Årsakene til bankkrisen på 80-tallet i Norge kan belyses fra flere synsvinkler. I denne kommentaren vurderes det i hvilken grad bankkrisen har sin bakgrunn i den økonomiske politikken og konjunktursvingningene i norsk og internasjonal økonomi på 80-tallet.

AV
EMIL STEFFENSEN*

Bakgrunn

I 1987 måtte forretningsbankene samlet for første gang i etterkrigstiden notere et negativt driftsresultat etter tap. Det svake resultatet skyldtes store tap på verdipapirer i forbindelse med børskrakket, redusert rentenetto og ikke minst en sterk økning i tap på utlån. Tapene økte i 1988, og også sparebankene måtte som gruppe notere seg for et negativt driftsresultat dette året. Toppen for utlåntap var imidlertid ikke nådd, og i 1989 ser det ut til at forretningsbankene vil tape 1,5 prosent av gjennomsnittlig forvaltningskapital, mens sparebankenes tap ser ut til å bli hele 1,8 prosent. Det er naturlig å forvente noe tap på utlån, og i gjennomsnitt pr. år for perioden 1980-1984 tapte forretningsbankene 0.20 prosent og sparebankene 0.09 prosent av gjennomsnittlig forvaltningskapital. Over perioden 1985-1989 er imidlertid tilsvarende tall økt til 0.95 og 0.86 prosent. Kombinert med store tap i andre finansin-

stitusjoner, spesielt finansieringsselskapene, danner dette bakgrunnen for den såkalte bankkrisen i Norge. Til bildet hører selvsagt at det er store individuelle variasjoner mellom ulike enkeltinstitusjoner, der noen har mistet hele sin egenkapital.

Bankkrise er ikke noe nytt i Norge. Det er to ting som adskiller dagens krise fra krisen på 1920- og 1930-tallet og på 1880-tallet. For det første ble krisen på 1980-tallet ikke forsterket ved at publikum trakk ut sine innskudd. For det andre fant den seneste krisen sted under en jevn internasjonal oppgangskonjunktur, slik at årsakene til bankkrisen må finnes innenfor landets grenser.

Konjunkturutviklingen

Den internasjonale konjunkturoppgangen som satte inn rundt årsskiftet 1982/1983, hadde trolig sammenheng med omleggingen av finanspolitikken under Reagan-administrasjonen. Denne oppgangskonjunkturen, som er den lengste siden 1960-årene, fortsatte gjennom både 1987, 1988 og 1989, etter at den viste noen svakhetstegn i 1985 og 1986. Konjunkturutviklingen i Norge var temmelig parallell til den internasjonale utviklingen i perioden 1980-1984. I 1985 og 1986 fikk vi imidlertid en særnorsk høykonjunktur med svært sterk vekst, lav ledighet og tiltakende inflasjon. Denne ble etterfulgt av stagnasjon etter 1987, parallelt med høykonjunktur ute. Svingningene i

Emil Steffensen

norsk økonomi på 80-tallet har derfor vært svært store, både i norsk og internasjonal målestokk. Etter 1985 har trolig bankenes egen adferd hatt betydning for den særnorske konjunkturutviklingen.

La oss se litt nærmere på den vanlige oppfatningen om at privat konsum, investeringer i oljevirkosomhet og ekspansiv finanspolitikk var hovedfaktorene bak oppgangen i Norge. Den internasjonale konjunkturoppgangen la grunnlaget for en sterk økning i norsk eksport både i 1983 og 1984. Investeringene i oljevirkosomheten vokste også sterkt i 1983, og holdt seg på det nye nivået året etter. Den klart viktigste konjunkturimpuls i 1984 kom fra investeringer i fast kapital i Fastlands-Norge. Disse hadde begynt å ta seg opp året før fra et lavt nivå tidlig på 80-tallet. Realinvesteringene vokste prosentvis sterkest i den konkurranseutsatte delen av næringslivet; mesteparten av investeringsøkningen kom likevel fra den mye større skjermede sektor. Selv om husholdningenes disponible inntekt økte mye både i 1983 og 1984, var oppgangen i det private konsumet heller beskjeden disse to første årene av oppgangskonjunkturen.

Den kraftige veksten i det private konsumet, spesielt kjøp av varige konsumgoder (utenom boliger), tok til rundt årsskiftet 1984/1985. Det er altså klart at den lånefinansierte konsumveksten ikke startet oppgangen i Norge, men kom på toppen av en allerede eksisterende investerings- og

* Emil Steffensen er siviløkonom HAE fra NHH, og arbeider som forsker ved Senter for anvendt forskning. Kommentaren bygger på et fellesarbeid med Erling Steigum, som inngår som en del av et større SAF-prosjekt om årsaker til bankkrisen i Norge. For en grundigere drøfting henvises det til dette arbeidet (Steffensen og Steigum, 1990). Undertegnede takker Rolf Golombek og Erling Steigum for kommentarer.

eksportledet oppgangskonjunktur som hadde startet i 1983. Investeringsene i Fastlands-Norge vokste sterkt også i 1985. Når i tillegg finanspolitikken ble dreidd i klar ekspansiv retning, fikk vi en enda sterkere vekst i den innenlandske bruken av varer og tjenester enn i 1984, når vi ser bort fra olje og sjøfart. I tillegg holdt den tradisjonelle eksporten seg oppe også i 1985.

Den innenlandske etterspørselen fortsatte å vokse sterkt også i 1986, selv etter oljeprisfallet. Nedgangen i veksten i det private konsumet, veksten var imidlertid fremdeles høy, ble mer enn oppveidd av en kraftig investeringsvekst, spesielt i skjermet sektor. Til tross for oljeprisfallet og det vedvarende presset i økonomien, fikk vi i 1986 en kraftig lønnsvekst kombinert med arbeidstidsforkortelse. Selv om kronen ble devaluert i mai 1986, ble konkurranseevnen betydelig forverret. Dette kombinert med oljeprisfall, høyt innenlandsk aktivitetsnivå og svikt i den tradisjonelle eksporten på grunn av en viss internasjonal konjunkturavmatning, førte til at driftsbalansen overfor utlandet ble forverret med nesten 60 milliarder fra 1985 til 1986.

Fra og med 1987 har såvel investeringer som privat konsum falt. Dette skyldtes omleggingen av den økonomiske politikk som skjedde året før, men også en sterk automatisk tendens til nedgang i konsum og investeringer etter en periode med høy etterspørsel og gjeldsoppbygging. Denne selvregulerende mekanismen ble undervurdert.

Finanspolitikken

Såvel finans- som pengepolitikk ble strammet til i 1986 og 1987. Det synes i ettertid klart at en slik innstramning burde ha kommet tidligere. I 1983 og 1984 ble finanspolitikken svakt strammet til. I 1985 ble finanspolitikken dreidd i klart ekspansiv retning, og den fyrte faktisk opp under den sterke etterspørselsveksten. Skattekomisjonens forslag i slutten av 1984 om endring i skattereglene for renter, ble heller ikke fulgt opp politisk. Forsøk på innstramning i finanspolitikken i 1986 skapte politisk uro. Den innstramning vi fikk, kom for det første

sent i 1986, den var for det andre ikke sterk sammenlignet med veksten i privat etterspørsel, og i tillegg vil det være et visst tidssetterslep før virkningene kommer.

Det er imidlertid klart at signalvirkninger kan være viktige, slik at vi heller ikke skal undervurdere virkningen av tilstramningen i finanspolitikken på veksten i den private etterspørselen i 1986 og 1987. Det er mulig at en finanspolitisk tilstramning selv så sent som i 1985, ville kunne gitt et vesentlig bidrag til dempning av konsumveksten i 1985 på grunn av slike signalvirkninger. På den annen side synes troen på de gode tider, selv etter oljeprisfallet, å ha vært svært sterk. Dersom en finanspolitisk innstramning i 1985 skulle bidratt til å dempe den private etterspørselsveksten samme år, måtte den enten ha vært svært sterk, eller den måtte ha vært kombinert med omlegging av skattereglene for renter og en omlegging av rentepolitikken (som vi omtaler nedenfor). Ingenting av dette synes å ha vært politisk mulig i 1985. De politiske myndigheter var først og fremst opptatt av å begrense arbeidsledigheten og hindre stigning i det nominelle rentenivået. Alvoret i den økonomiske situasjonen var heller ikke forstått så tidlig.

Penge- og kredittpolitikken

Store overskudd på driftsbalansen og positiv nominell renteforskjell overfor utlandet, som gav netto kapitalinngang til privat sektor, førte til at Norges Banks valutareserver økte kraftig både i 1984 og mesteparten av 1985. Faktisk ble det iverksatt tiltak for å hindre en for sterk kapitalinngang. Mot slutten av 1985 endret forventningene for valutakursen seg, trolig som en følge av den sterke etterspørselsveksten. Vi fikk en sterk kapitalutstrømning, og Norges Bank måtte selge store mengder valuta for å holde kronekursen. Oljeprisfallet i begynnelsen av 1986 bidro sterkt til den negative utvikling av driftsbalansen, og forsterket de forventninger om svekking av den norske kronen som var til stede allerede på slutten av året før. Til tross for opphevelsen av prinsippet om en politisk fastlagt no-

minell rente høsten 1985, var det sterk politisk motstand mot heving av rentenivået til langt ut i 1986. Norges Bank tilførte derfor markedet store mengder likviditet, spesielt gjennom lån til bankene fra sentralbanken, for å motvirke den likviditetsinndragende effekt av valutaintervensjonene. Uroen i valutamarkedet fortsatte også etter devalueringen i mai 1986, og Norges Bank intervenerte med store beløp gjennom hele 1986. Omfanget av bankenes lån i sentralbankene ble etterhvert betydelig. Først i desember 1986 roet valutamarkedet seg, etter at Norges Bank hevet renten på bankenes lån i sentralbanken med to prosentpoeng. Dette var første gang renten for alvor ble benyttet i valutakurspolitikken.

Penge- og kredittpolitikken ble strammet til ved inngangen til 1986, og en rekke av de direkte reguleringer som hadde blitt avskaffet årene forut, ble midlertidig gjeninnført. Trolig hadde disse tiltakene størst virkning på bankkreditte, og mindre på total kreditttilførsel. Virkemiddelbruken i 1986 og 1987 stimulerte til nye tilpasningsformer for bankene slik at virkningen av de direkte reguleringer ble reduserte.

I et deregulert marked må en strammere penge- og kredittpolitikk skje gjennom et høyere rentenivå, og i 1986 steg tross alt de nominelle renter noe, spesielt mot slutten av året. Til tross for denne stigningen i nominelle renter, fikk vi likevel en nedgang i realrenten etter skatt som følge av økningen i inflasjonen. Det ble heller ikke gjort noe med beskatningen av renter i 1986.

Selv om penge- og kredittpolitikken ble strammet til i 1986, var den sannsynligvis bare i liten grad med på å dempe etterspørselsveksten i 1986. Det vesentligste bidraget kom fra signalvirkningene av omleggingen av rentepolitikken i slutten av 1986, da det ble klart at man var villig til å gjøre noe med den særnorske lave realrenten etter skatt. Dette kom imidlertid altfor sent til å dempe etterspørselsveksten i 1985 og 1986, og det var først i 1988 og 1989 at realrenten etter skatt steg. På samme måte som for finanspolitikken, kom også virkningene av den strammere pengepolitikk på toppen av en auto-

matisk avmatning av konsum- og investeringsetterspørsel.

Et interessant spørsmål er om vi kunne fått en sterkere stigning i det nominelle rentenivå tidlig i 1986, eller i 1985, dersom en strammere pengepolitikk og omlegging av rentepolitikken hadde vært mulig på et tidligere tidspunkt. Det er usikkert i hvilken grad styringen av valutakursen og kapitalmobiliteten mellom Norge og utlandet satte grenser for hvor høyt en kunne presse det norske rentenivået over det utenlandske. Det som synes klart, er at det sterkt synkende internasjonale rentenivået i 1985 og første halvdel av 1986 taler mot en sterkere økning i det nominelle rentenivået i 1985 før tendensen til kapitalinngang ble reversert. Etter dette, altså på slutten av 1985 og i 1986, ville det trolig gjennom pengepolitikken vært mulig å øke det norske rentenivået noe mer. En økning av pengemarkedsrenten, for eksempel på slutten av høsten 1985, ville ha redusert kapitalutgangen, redusert behovet for valutaintervensjoner og den likviditetsinndragende effekt av disse. Bankenes opplåning i sentralbankene hadde også kunne blitt mindre av denne grunn. Det er imidlertid usikkert hvor langt opp renten kunne gått, og hvor lenge den kunne blitt holdt på dette nivået. Det er også usikkert i hvor stor grad en slik renteutvikling ville ha bremsset kreditt ekspansjonen. Igjen er signalvirkningene på begge side av kredittmarkedet av den strammere pengepolitikk vesentlig.

Dereguleringen

Penge- og kredittpolitikken har i mesteparten av etterkrigstiden vært basert på direkte reguleringer av finansinstitusjonene, selektiv kreditttilførsel blant annet gjennom statsbankene, politisk fastlagt nominelt rentenivå, samt utstrakt valutaregulering. Det var spesielt mulighetene til å omgå de kredittpolitiske reguleringer som lå bak anbefalingen fra Norges Bank til Finansdepartementet i slutten av 1983 om å myke opp de direkte reguleringer i penge- og kredittpolitikken. Dereguleringen har paralleller til utviklingen i en rekke vesteuropeiske land på 80-tallet. Konsekvensene har sannsynligvis vært større i

Norge enn i mange andre land, både fordi innslaget av kreditttrasjonering i utgangspunktet var høyt, og fordi realrenten etter skatt var svært lav.

Hvilken rolle har dereguleringen spilt for begivenhetene i 1985 og 1986? Etter dereguleringen kunne en rekke husholdninger, som tidligere var rasjonerte på kredittmarkedet, øke sitt konsum ved å låne mer. Man skulle derfor forvente at dereguleringen førte til en éngangsending i det private konsumet. Dereguleringen av kredittmarkedet kan derfor forklare *noe* av konsumveksten i 1985-1986 og fallet i 1987, og kanskje også i 1988. Hva så med formuesutviklingen? Det er stor usikkerhet i tall for husholdningenes formue, spesielt gjelder dette boligprisene. Det synes klart at vi hadde betydelige realprisgevinster på boliger både i 1985 og 1986. En slik realprisgevinst på boligformue vil bli tatt ut over en lengre periode. Likeså er det ikke sikkert ifølge økonomisk teori at en realprisgevinst på boliger vil føre til økt konsum av andre goder. Dette vil avhenge av hvilken planleggingshorisont husholdningene har. Vi tror ikke at formuesendringene i 1985-1987 er på langt nær store nok til å forklare de store svingningene i det private konsumet. Det er mulig at den økte boligformue kan ha tjent som sikkerhet for å finansiere konsumveksten. En del av konsumveksten kan nok forklares ved sterk inntektsvekst i 1983-1984, og at inntektene kanskje derfor ble forventet å være høye også i 1985. I såfall ville denne inntektsveksten bli fordelt over flere år. En annen faktor er sannsynligvis kortsynthet og manglede erfaring i å beregne konsekvensene av gjeldsstiftelse.

Norske bedrifter har i mindre grad enn husholdningene vært gjenstand for kreditttrasjonering. Investeringsveksten i slutten av 1983 og i 1984 kom for tidlig til at dereguleringen kan være hovedårsaken. Vi ville også forventet en sterkere gjeldsoppbygging bak investeringsveksten enn hva som synes å ha vært tilfelle i 1984 og 1985. Det var først i 1986 at vi fikk en sterk gjeldsoppbygging i bedriftene. Gjeldsveksten i 1986 skyldtes først og fremst det enorme omfanget av investeringene dette året, samt det faktum at det ikke var mulig å finansiere

så mye som før over den interne driften. Det er mindre relevant at bedriftene *kunne* investere mer fordi de ikke lenger var kreditttrasjonerte. Dersom vi skal knytte investeringsveksten til dereguleringen, må det være via de konsekvenser dereguleringen fikk for husholdningens tilpasning. Den lånefinansierte konsumveksten i 1985-1986 stimulerte investeringsetterspørselen fra hjemmemarkedsnæringene i slutten av 1985 og 1986, og disse investeringene var altså i større grad enn før gjeldsfinansierte.

Vi fikk under og etter dereguleringen endringer i kreditt- og risikovurderinger både hos banker og bedrifter. En del av de prosjekter som ble iverksatt i denne perioden, ville kanskje ikke sett dagens lys uten slike endringer i risiko- og kredittvurderinger.

Dereguleringen har opplagt spilt en sentral rolle for utviklingen i 1985 og 1986. En nærmere analyse av historiske data viser klart at det skjedde et strukturskift i sammenhengen mellom kreditttilførsel og den realøkonomiske utvikling som følge av dereguleringen (se Bårdsen og Klovland, 1990). Det er imidlertid ikke fullt så klart at det har skjedd et liknende strukturskift for pengeetterspørselen (se Klovland, 1990). Dette kan skyldes at dereguleringen har hatt virkninger på pengeetterspørselen som drar i ulike retninger, og at nettoeffekten ikke er så sterk.

Dereguleringen kom på et tidspunkt der presset i økonomien i utgangspunktet allerede var stort. Eksportveksten var sterk både i 1984 og 1985 og driftsregnskapet overfor utlandet gikk med store overskudd. I tillegg vokste husholdningenes disponible inntekter sterkt, og investeringene var høye både i Fastlands-Norge og i oljevirksomheten. På toppen av det hele var finanspolitikken ekspansiv i 1985. Vurdert i ettertid kan vi si at dereguleringen ikke kom på et gunstig tidspunkt. Den burde enten vært gjennomført tidligere, eller kombinert med en strammere finans- og pengepolitikk. I alle fall burde den vært kombinert med en omlegging av skattereglene for renter.

Bankkrisen

Den store økningen i tap på utlån kom i 1987, selv om tapene var begynt å vokse allerede i 1985. Norges Bank har sett på fordelingen av tapene i bankene i 1987 og 1988 (Eeg og Jonassen, 1989). Mellom 80 og 90 prosent av tapene kom i bedriftsmarkedet. Av disse falt så mye som 50 prosent i 1987 og 60 prosent i 1988 på næringssektorene varehandel, hotell- og restaurantdrift og annen tjenesteyting. Litt forenklet kan vi si at dette er næringer som er innrette mot å betjene husholdningene. Til tross for at disse sektorene stod for under 30 prosent av totale investeringer i fast kapital i Fastlands-Norge i 1984, la de beslag på nær halvparten av investeringsøkningen i 1985 og i 1986.

Den nevnte undersøkelse kartla ikke når de tapsbringende lån ble tatt opp. Det er likevel god grunn til å tro at det er sammenheng mellom investeringsveksten i hjemmemarkedsnæringene i 1984-1986, spesielt de næringer direkte rettet inn mot husholdningene, og de store tapene i 1987 og 1988. Det som gjør dagens bankkrise i Norge spesiell, er ikke at tapene oppstår på lån som er tatt opp midt i en norsk og internasjonal konjunkturoppgang, men at store deler av selve tapene må tas under en slik oppgangskonjunktur. Selv om innstramningene i den økonomiske politikken først fikk vesentlig effekt i 1987, må likevel det store tapsåret 1987 betraktes som et høykonjunkturår for Norge. Innstramningene kan ikke ha skylden for tapene dette året. Dersom uventede dårlige konjunkturer skal forklare tapene, burde de ha kommet senere ut i den norske lavkonjunkturen, slik som i 1989 og 1990.

De store tapene under en høykonjunktur taler for at det er kredittvurderingene som først og fremst har vært dårlige midt på 80-tallet (se Reve, 1990, for en inngående drøfting av de mer bankinterne forhold i denne tiden). Dette henger igjen sammen

med den skjerpede kamp om lånekunder og markedsandeler under og etter dereguleringen av finansmarkedene i 1984-1985. En bekreftelse på dette er den klare omleggingen av utlånspolitikken som har skjedd i finansinstitusjonene etter 1987, der risiko- og kredittvurdering har blitt tillagt mer vekt.

Hva med myndighetenes rolle? Som vi har forsøkt å illustrere i denne kommentaren, har den økonomiske politikken vært sterkt medvirkende til de store svingningene i norsk økonomi på 80-tallet. Det synes i ettertid klart at dereguleringen kom på et uheldig tidspunkt, i alle fall burde den vært kombinert med andre tiltak. Likeså kom innstramningen i såvel finanspolitikk, pengepolitikk som rentepolitikk for sent til å dempe den sterke veksten i privat etterspørsel. Istedenfor å virke stabiliserende har den økonomiske politikken snarere virket destabiliserende på 80-tallet, og det er endog mulig at en stramme økonomisk politikk i 1984-1985 kunne ha ført til at bankkrisen ikke oppstod. Den økonomiske politikken la også forholdene meget godt til rette for en sterk kredittetterspørsel rettet mot banker og andre finansinstitusjonene i 1984-1986, samtidig som de fjernet hindringene for at de samme finansinstitusjoner også kunne tilfredsstille denne etterspørselen. Det var imidlertid ingen som tvang banker og andre til å låne ut i den utstrekning og til de formål som de faktisk gjorde. En analogi, som strekker det litt langt, kan kanskje være beskrivende. Det er fristende å slurve med kontrollen av drikkevannet etter å ha vandret lenge i ørkenen. Det betyr imidlertid ikke at en til syvende og sist kan fritas for ansvaret for at man har drukket av det forgiftede vann i den første kilden en fant.

Innstramningen, som altså kom på toppen av en automatisk nedgang i etterspørselen, vil imidlertid bli mer og mer vesentlig for å forklare tapene fra 1988 og utover. Andelen av tap på

personkunder og på kunder med lengre kundeforhold vil vi tro er blitt større og større utover i lavkonjunkturen. På grunn av den selvregulerende mekanismen i økonomien, hvis styrke det var vanskelig å forutse, ble nok virkningene av innstramningstiltakene sterkere enn man hadde tenkt seg. Innstramningspolitikken forsterker og forlenger bankkrisen, men kan som nevnt umulig belastes for at den oppstod. Spørsmålet er i hvilken grad innstramningspolitikken kan tjene som en «unnskyldning» for tapene i finansinstitusjonene fra 1988 og utover.

Det er alltid stor fare for etterpåklokskap når bankkrisen skal vurderes. Vi våger likevel påstanden at bankene burde innsett at utviklingen i 1985 og 1986 måtte få et tilbakeslag, enten ved den selvregulerende mekanismen i økonomien, eller ved at myndighetene strammet til. Spesielt burde dette blitt klart etter oljeprisfallet i begynnelsen av 1986, lønnsoppgjøret og arbeidstidsforkortelsen i 1986, og den dramatiske forverringen av driftsbalansen med utlandet fra 1985 til 1986. Poenget er at nedgangskonjunkturen etter 1987 ikke burde ha kommet helt overraskende på banker og andre finansinstitusjoner. Kanskje er den økende bruk av sosialøkonomer i bankene til makroøkonomisk overvåking og analyse en indikasjon på at dette feltet har vært neglisjert.

REFERANSER:

- G. Bårdsen og J. T. Klovland (1990): Finding the right nominal anchor: The cointegration of money, credit and nominal income in Norway. Arbeidsnotat nr. 13. Senter for anvendt forskning.
- Eeg, K. og M. Jonassen (1989): Finansinstitusjonenes drift i 1988. Penger og Kreditt, nr.2. Norges Bank.
- Klovland, J. T. (1990): Wealth and the demand for money in Norway, 1968-1989. Arbeidsnotat nr. 6. Senter for anvendt forskning.
- Reve, T. (1990): Bankkrisen: Hva gikk galt? Rapport nr. 3. Senter for anvendt forskning.
- Steffensen, E. og E. Steigum (1990): Konjunkturforløp og bankkrise. Arbeidsnotat nr. 1. Senter for anvendt forskning.

Avskrivninger og inflasjonskorrigert beskatning

Noen generelle synspunkter og kommentar til avisoppslag i Dagens Næringsliv og Aftenposten¹

Gruppen for utredning av bedrifts- og kapitalbeskatningen (Aarbakkegruppen) har på grunnlag av data om økonomisk levetid for skip foreslått å redusere avskrivningssatsen fra 25 pst. til 10 pst. Fra flere hold blir det hevdet at dersom en delvis justerer for inflasjon i et nominelt skattesystem, er det sterke argumenter for å beholde dagens avskrivningssats. I denne kommentaren argumenteres det mot en slik partiell inflasjonskorrigering. Det påvises også at beregningsresultater som «viser» at avskrivningssatsen bør være 25 pst., er svært avhengig av spesielle metodiske forutsetninger og er meget følsomme for variasjon i eksogene parametre.

AV
EIRIK WÆRNES*

1 Innledning

I denne kommentaren vil jeg ta opp noen generelle spørsmål knyttet til inflasjonskorrigert beskatning. Indeksert skattesystem ble i 1984 foreslått av Skattekommissjonen (NOU 1984:22), men ble ikke gjennomført. Aarbakkegruppen drøfter også inflasjonskorrigering av skattesystemet i sin innstilling, men finner flere grunner til ikke å gå inn for overgang til et realbeskatningssystem (NOU 1989:14, s. 105-110). Gruppen mener at skal en unngå uheldige vridninger og skattetilpasning må hele skattesystemet indekseres, både person- og bedriftsbeskatningen. Gruppen peker på mange fordeler ved å ha full realbeskatning. Men en slik overgang synes å være en teknisk komplisert og politisk vanskelig reform, særlig tatt i betraktning av gruppens andre svært omfattende reformforslag. Dersom disse forslagene gjennomføres, vil også de uheldige virkningene av inflasjon i kombinasjon med nominell beskatning reduse-

res, særlig pga. gruppens forslag om kraftig reduksjon i skattesatsene.

Gjennom avisoppslag i Dagens Næringsliv 26. januar 1990 og i Aftenposten 15. februar 1990 har Terje Hansen levert ett av bidragene til debatten om avskrivningssatser og inflasjonskorrigering av skattesystemet. Det hevdes her at dersom en trekker inn effekten av inflasjon, bør avskrivningssatsen for skip være mye høyere enn Aarbakkegruppens forslag om 10 pst., og at det er gode argumenter for å beholde en sats på 20 til 25 pst. Bakgrunnen for avisoppslagene er beregninger i SAF-rapport nr. 29/1989 (Hansen, 1989b), som har som formål å vise «hva avskrivningssatsen på skip må være for at man skal få samme skattemessige resultat i et nominelt system som i et system med inflasjonskorrigert beskatning.» (ibid., s. 49). Konklusjonen er oppsummert slik:

«Det er sterke faglige argumenter for at avskrivningssatsen bør være 20-25%.» (ibid., s. 3)

«Vår analyse gir med relativt realistiske antagelser en avskrivningssats for skip på 20-25%, altså langt over

Eirik Wærness

Aarbakkeutvalgets forslag om 10%.» (ibid., s. 26)

«Vi konkluderer derfor at dersom man i et nominelt skattesystem skal korrigere for de skattemessige effektene av inflasjon så bør avskrivningssatsen for skip minst være 16%. Det kan ut fra relativt rimelige forutsetninger argumenteres for at avskrivningssatsen bør være 20-25%.» (ibid., s. 53)

Denne konklusjonen har fått mye oppmerksomhet i debatten omkring skattereformen og er også referert på s. 27 i Norges Rederiforbunds høringsuttalelse til NOU 1989:14.²

² Konklusjonen om avskrivningssatsen for skip er for øvrig interessant i relasjon til Hansens argumentasjon omkring skipskommandittelskaper i SAF-rapport nr. 15/1989 (Hansen, 1989a):

«Man bør jo spørre seg hvorfor det er et så stort innslag av skatteplanlegging i denne type prosjekter. Svaret er at noen av de relevante skattereglene er lite gjennomtenkte. Følgende endringer i skattereglene vil i vesentlig grad redusere fordelene ved kortsiktig deltagelse i skips-K/S.

...
– Redusert avskrivningssats for skip.

...
Effekten av de innstramninger som er antydnet ovenfor, er at de i hovedsak vil ramme kortsiktige investorer i K/S-markedet og vesentlig redusere innslaget av skatteplanlegging.» (ibid., s. 38)

I neste avsnitt presenteres en del momenter knyttet til inflasjonskorrigering av skattesystemet. Hovedbudskapet er at en eventuell overgang til realbeskatning krever en generell indeksering av såvel bedrifts- som personbeskatningen. I avsnitt 3 tar jeg opp det jeg mener er et metodisk problem ved analysen i Hansen (1989b). I avsnitt 4 påpekes at de konklusjoner vedrørende avskrivningssats for skip som trekkes av analysen i Hansens rapport, er svært følsomme for endringer i forutsetningene.

2 Inflasjon og skatt – partiell eller generell inflasjonskorrigering

Inflasjon har mange virkninger gjennom et nominelt skattesystem, både for husholdninger og bedrifter. Slutteffekten, av alle virkningene avhenger av inflasjonsnivået, skattesatsene, forholdet mellom finans- og real sparing, om husholdningene er i netto fordrings- eller gjeldsposisjon m.v.

Beskatning av nominell kapitalavkastning og nominelle kapitalgevinstene innebærer at også den delen av avkastningen eller gevinsten som kompenserer for inflasjon beskattes. Dermed reduseres husholdningenes incentiver for sparing, særlig i aktiva med fast nominell innløsningsverdi, f.eks. bankinnskudd. På den annen side innebærer fullt fradrag for nominelle gjeldsrenter at skattyter reelt sett også får inntektsfradrag for en del av avdragene.

Også den effektive beskatningen av bedrifters overskudd påvirkes av inflasjonen. Dersom avskrivningene for driftsmidler ikke er basert på gjenanskaffelsesverdi, vil den reelle verdien av avskrivningene reduseres. Følgelig skjerpes beskatningen av realavkastningen i bedriften. De samme forhold gjør seg gjeldende for finansielle fordringer, gevinster ved salg av driftsmidler (i den grad gevinstbeskatningen er effektiv) og lagervurderinger bygget på FIFO-prinsippet. Gjennom fradragsrett for nominelle gjeldsrenter drar bedrifter på samme måte som husholdninger fordel av inflasjonen. Denne fordelens motsvares av beskatningen av nominelle renteinntekter på långivernes hender. Inflasjon og

nominell beskatning bidrar derved i noen grad til å flytte skattebyrden over fra bedriftene til långiverne.

Det særegne med et gjennomført nominelt skattesystem er at den delen av den nominelle avkastningen som sørger for å holde kapitalens realverdi intakt, blir beskattet. Dette ville i prinsippet gjelde uansett hvordan sparingen anvendes. Nominell kapitalinntektsbeskatning virker dermed skatteskjerpene for kapitalavkastning generelt, både i næringsvirksomhet og for avkastning på finanskapital i husholdningssektoren. Den totale sparingen vil derfor kunne bli lavere enn den ville ha vært i et indeksert skattesystem med tilsvarende skattesatser. Dersom egenkapitalavkastning skattlegges etter samme nominelle prinsipp i alle anvendelser, slik at den effektive skattesatsen er den samme i alle anvendelser, vil imidlertid ikke inflasjonen via den nominelle kapitalbeskatningen i seg selv vri kapitalbruken.

Dersom en skulle indeksere bedriftsbeskatningen, men ikke personbeskatningen, ville det bety at kun realavkastningen av egenkapitalen i næringsvirksomhet skulle skattlegges, mens nominell avkastning av egenkapital utenfor næringsvirksomhet ble skattlagt. Det ville føre til høyere effektiv skattesats på kapitalinntekter i husholdningssektoren enn i bedriftssektoren. Dette vil kunne vri ressursallokeringen mellom de to sektorene på en uheldig måte, og ikke minst åpne for betydelig skattearbitrasje. Skattekommisjonen fremholdt dette som avgjørende argumenter for å anbefale at eventuell overgang til realbeskatning måtte skje parallelt for personer og for bedrifter.

Dersom en, til tross for innvendingen ovenfor, skulle ønske bare å indeksere bedriftsbeskatningen, er korreksjon av en avskrivningssats en svært sjablonpreget og usikker indekseringsmåte. Som påpekt ville en egentlig ønske å korrigere bedriftsbeskatningen gjennom inflasjonskorrigert beskatning av avkastning på bedriftenes egenkapital. Eierne av en bedrift som i stor grad egenkapitalfinansierer sine investeringer vil, under ellers like forhold, rammes kraftigere av inflasjon enn en bedrift som i stedet gjeldsfinansierer investe-

ringene. (I det siste tilfellet er det jo bedriftens kreditorer, f.eks. husholdningene, som egentlig rammes av inflasjonen). En «inflasjonskorrigert avskrivningssats» skal dermed «avspeile både kapitalslitet for bedriftens driftsmidler og bedriftens finansielle situasjon. For den enkelte bedrift er det lite sannsynlig at denne avskrivningssatsen reflekterer bedriftens faktiske situasjon både når det gjelder kapitalslit og finansiell struktur. Inflasjonskorrigerte avskrivninger vil derfor medføre vridninger mellom bedrifter med ulik gjeldsgrad, og vridningene ville forsterkes med økt inflasjon.

Enda verre blir det dersom høye avskrivningssatser som middel for inflasjonskorrigering bare skulle gjelde i enkelte næringer eller for visse driftsmidler.

3 Metodisk problem – forutsetningen om diskonteringsrenten

Jeg vil i dette avsnittet knytte noen kommentarer til en av de metodiske forutsetningene som ligger bak beregningene i SAF-rapport nr. 29/1989 (Hansen, 1989b). For å undersøke hva avskrivningssatsen i et nominelt skattesystem må være for å gi samme skattemessige resultat som i et «inflasjonskorrigert skattesystem», tar Hansen utgangspunkt i et uttrykk for nåverdien av skattevirkningene av avskrivninger og salgsgevinster i et nominelt skattesystem. Dette skattesystemet tilsvarer Aarbakkegruppens forslag. Videre presenteres et uttrykk for nåverdien av skattevirkningene av avskrivninger, av inflasjonsgevinster på gjeld og av inflasjonstap på finansielle reserver i et inflasjonskorrigert skatteregime. (I et inflasjonskorrigert skattesystem oppstår ingen skattemessig salgsgevinst ved skipsavhendingen med de satsene for depresiering og avskrivninger som er forutsatt.)

Problemstillingen er nå å finne hvilken skattemessig avskrivningssats i det nominelle skattesystemet som gir samme nåverdi av skattevirkningene av avskrivninger, gevinst, gjeld og reserver som i det inflasjonskorrigerte skattesystemet.

Et metodisk problem ved Hansens opplegg er at diskonteringsrenten i de

to nåverdiuttrykkene er antatt å være den samme. Hansen bruker en nominell risikofri rente etter skatt som diskonteringsrente i nåverdiuttrykkene. En slik forutsetning om at nominell rente etter skatt er den samme i et nominelt skatteregime og et inflasjonskorrigert skatteregime er problematisk. Forutsetningen innebærer at en implisitt antar at nominell rente før skatt er forskjellig, avhengig av om skattesystemet er inflasjonskorrigert eller ikke. Med samme inflasjonsrate i de to skatteregimene vil dermed også realrenten før skatt være ulik.

Hansens forutsetninger innebærer at den reelle diskonteringsrenten etter skatt er lik i et nominelt og et inflasjonskorrigert skattesystem. Normalt ville en forvente at realavkastningskravet etter skatt var høyere i et indeksert skattesystem enn i et nominelt system, siden investors alternativavkastning f.eks. på finansielle plasseringer måtte antas å bli høyere. Uten en slik virkning på avkastningen av finanssparing ville jo poenget med inflasjonskorrigering forsvinne på sparesiden.

I en åpen økonomi med relativt frie kapitalbevegelser er et mer naturlig utgangspunkt at nominell rente før skatt på kort sikt er bestemt fra utlandet og uavhengig av hvorvidt det norske skattesystemet er indeksert eller ikke. På lengre sikt er det mer naturlig å anta at realrenten før skatt er eksogent gitt. Frie kapitalbevegelser vil over tid medføre at realrenten i Norge blir lik realrenten i utlandet, siden en forskjell i rentenivået ville medføre kontinuerlig press i retning av valutakursendringer. En nominell rente eksogent gitt fra utlandet representerer både den kortsiktige og den langsiktige situasjonen i økonomien, dersom en forutsetter at inflasjonsraten ikke påvirkes av om skattesystemet er indeksert eller ikke.³

La R^n og R^i representere nominell rente før skatt i hhv. det nominelle skattesystemet og det inflasjonskorrigerte systemet. r^n og r^i uttrykker nominelle renter etter skatt.

³ Det er usikkert om, og hvordan, inflasjonskorrigering av skattesystemet vil påvirke inflasjonen. Det mest rimelige når en ser bare på indeksering av bedriftsbeskatningen er, som i Hansen (1989b), å anta at inflasjonsraten er den samme i begge skattesystemer.

Uttrykkene for r^n og r^i kan skrives slik:

$$(1) r^n = R^n(1 - t)$$

$$(2) r^i = (R^i - \pi)(1 - t) + \pi$$

t er her skattesats på kapitalinntekter og π er inflasjonsraten.

Hansens forutsetning om at $r^n = r^i$, impliserer følgende sammenheng mellom R^n og R^i :

$$(3) R^n = R^i + \frac{t\pi}{1 - t}$$

Dersom en i stedet forutsetter at $R^n = R^i$, får en denne sammenhengen mellom diskonteringsrentene etter skatt:

$$(4) r^n = r^i - t\pi$$

I Hansen (1989b) presenteres beregninger der r^n (og r^i) er hhv. 8 og 6 pst. Det forutsettes at inflasjonen er 6 pst., og at skattesatsen på kapitalinntekter (og bedriftsoverskudd) er 30 pst., lik den øvre satsen i Aarbakkegruppens forslag. Valget av parametre impliserer at R^n er 11,4 pst. og 8,6 pst., mens R^i er hhv. 8,9 pst. og 6 pst.

Jeg har gjennomført beregningene på nytt,⁴ der jeg har forutsatt at nomi-

⁴ Ved iterasjon i matematikkprogrampakken EUREKA. Beregningene i Hansen (1989b) er også reproduert, med et maksimalt avvik i beregningen av β , avskrivningssatsen i det nominelle skattesystemet, på 0,001, dvs. 0,1 prosentpoeng.

nell rente er gitt fra utlandet og uavhengig av om det norske skattesystemet er indeksert eller ikke.

Resultatet av beregningene er oppsummert i tabell 1. (δ uttrykker reell økonomisk depresiering, T er antall år driftsmidlet beholdes før det selges, og β er den avskrivningssatsen i et nominelt skattesystem som gir samme nåverdi av skattevirkningene som i et realbeskatningssystem med avskrivningssatsen δ .)

Beregningene illustrerer at konklusjonene i Hansen (1989b) delvis er avhengige av valg av forutsetninger om renten etter skatt i de to skatteregimene. Særlig de høyeste avskrivningssatsene påvirkes av forutsetningene om diskonteringsrenten.

4 Resultatene avhenger av eksogent fastsatte parameterverdier

Jeg har også analysert beregningsresultatene følsomhet med hensyn til driftsmidlets belåningsgrad, altså hvor stor del av dets anskaffelseskostnad som lånefinansieres. Jo høyere denne andelen er, desto «mindre gunstig» vil et inflasjonskorrigert skattesystem være for investor ved at inflasjonsgevinsten på gjelden betyr relativt mer, og desto mindre behøver således en «ekvivalent» avskrivningssats å være i et nominelt skattesystem.

I Hansen (1989b) anvendes en belåningsgrad på 50 pst. i regneeksemple-

Tabell 1. Ulike forutsetninger om diskonteringsrenten

δ	T	$\beta(\text{Hansen})$ $r^n = r^i = 0,08$	$\beta(\text{Wærness})$ $R^n = R^i = 0,114$
0,1	5	0,188	0,172
0,1	10	0,185	0,155
0,1	20	0,188	0,137
0,075	5	0,160	0,149
0,075	10	0,156	0,134
0,075	20	0,156	0,115
δ	T	$r^n = r^i = 0,06$	$R^n = R^i = 0,086$
0,1	5	0,243	0,219
0,1	10	0,260	0,204
0,1	20	0,310	0,181
0,075	5	0,215	0,198
0,075	10	0,230	0,187
0,075	20	0,277	0,167

Tabell 2. Gjeldsgraden økt til 75 pst.

δ	T	$\beta(\text{Hansen})$ $r^n = r^i = 0,08$	$\beta(\text{Wærness})$ $R^n = R^i = 0,114$
0,1	5	0,124	0,114
0,1	10	0,123	0,102
0,1	20	0,124	0,095
0,075	5	0,103	0,096
0,075	10	0,102	0,089
0,075	20	0,103	0,080

δ	T	$r^n = r^i = 0,06$	$R^n = R^i = 0,086$
0,1	5	0,151	0,137
0,1	10	0,154	0,126
0,1	20	0,165	0,113
0,075	5	0,131	0,121
0,075	10	0,136	0,115
0,075	20	0,152	0,105

ne, men det antydes at belåningsgraden kan være høyere, f.eks. i kommandittelskaper. Jeg har gjort beregningene på nytt med en antatt belåningsgrad på 75 pst., både med Hansens forutsetning om at $r^n = r^i$, og med den mer realistiske forutsetning om at $R^n = R^i$. Resultatene fremkommer i tabell 2.

En sammenligning av tabell 1 og 2 viser at beregning av «inflasjonsskorrigerte avskrivningssatser» er svært føl-

som med hensyn til forutsetningen om belåningsgrad. Dette skyldes, som tidligere påpekt, at en indeksert bedriftsbeskatning innebærer inflasjonsskorrigert beskatning av avkastning på egenkapitalen. Jo lavere egenkapitalandel, desto mindre «inflasjonsskorrigering» er nødvendig, og desto lavere kan avskrivningssatsen være. Med andre verdier for gjeldsgrad, inflasjon, nedbetalingsrate for lån, finansielle reserver, eiertid for driftsmidlet og

skattesatser, og med spesielle forutsetninger om renten etter skatt, kan en få nær sagt en hvilken som helst avskrivningsrate mellom 0 og 100 pst. til å «være ekvivalent med» en reell økonomisk depresiering på 7,5 eller 10 pst.

5 Avslutning

Spørsmålet om en skal inflasjonskorrigere skattesystemet eller ikke er et mye større problem enn korreksjon av en avskrivningssats.

Men, selv om en aksepterer utgangspunktet om at en gjennom avskrivningssatsen eventuelt skulle kunne «korrigere for inflasjon» i et nominelt skattesystem, bør det komme frem i debatten at både metodiske forutsetninger og valg av eksogene parametre i stor utstrekning påvirker de konklusjoner som trekkes.

REFERANSER:

- Hansen, T. (1989a); *Nettoligning og skips-K/S*, Rapport 15/89, Senter for anvendt forskning, Bergen.
- Hansen, T. (1989b); *Aarbakkeutvalgets skisse til reform av bedrifts- og kapitalbeskatningen og norsk skipsfartsnæring*, Rapport 29/89, Senter for anvendt forskning, Bergen.
- NOU 1984:22; *Personbeskatning*.
- NOU 1989:14; *Bedrifts- og kapitalbeskatningen – en skisse til reform*.

Medlemskap i SF

Tenker du på å melde deg inn i Sosialøkonomenes Forening?

Be om informasjon i sekretariatet, telefon (02) 17 00 35.

Om å undervise i makroøkonomi

En kommentar til anmeldelsene av min lærebok:

Erik Grønn: Innføring i Makroøkonomi.

AV
ERIK GRØNN

Jørn Rattsø og Erik Offerdal anmeldte denne boken – hver for seg – i «Sosialøkonomen» nr. 2, 1990. Jeg syntes anmeldelsene var så vidt merkelige at jeg ønsker å gi en kommentar.

For det første: Hva var begrunnelsen for å skrive denne boken? Offerdal skriver at det må enten ha med omfang/temasammensetning å gjøre eller så må begrunnelsen ligge «på det pedagogiske plan». Rattsø skriver at boken er «gammeldags og konvensjonell», og Offerdal sier at «så godt som alle temaene (-) var å finne i alle lærebøker fra slutten av 1960-tallet». Alt dette er naturligvis riktig; det burde være helt klart at *den eneste begrunnelsen* for å skrive boken er av pedagogisk art. Det forbauser meg litt at Rattsø og Offerdal ikke har en skarpere sans for dette elementære poenget. Offerdal skriver videre at «makroøkonomi er (-) tettepakket med tildels utmerkede fremstillinger». Dette er jeg altså *helt uenig i* – uten at jeg vil gå i detaljer.

La meg vær litt mer nøyaktig:

Jeg ville skrive en *elementær* innføringstekst. Da sier det seg selv at det er begrensninger på hva det er naturlig å ha med i en slik tekst. Rattsø nevner 4 temaer, som han påstår representerer moderne forskning (?):

- 1) Aukrust-modellen
- 2) Lønnsdannelse med fagforeninger
- 3) «Hollandsk syke»
- 4) Rentenivå, valutakurs og kapitalbevegelser.

Alle 4 temaene hadde jeg lyst til å ta opp. Jeg endte med å behandle tema 4 i kapittel 12. Stort sett tror jeg det vil være svært vanskelig å innpasse de øvrige 3 temaene i en elementær innføringstekst i makro, spesielt når man ikke kan forutsette mikroøkonomiske kunnskaper hos leserene.

For øvrig er trangten til å ta med «nye» ting ofte et uttrykk for et stykke selvheldelse hos en lærebokforfatter. Jeg unnet meg en utskielse i den retning, kapittel 11 om fastprismodeller, som er «nytt» i lærebokssammenheng. Men det er grenser for hvor mange pynte-kapitler man kan ha; altså kapitler som man er ganske sikker på nesten aldri vil bli tatt opp i undervisningen på et elementært nivå.

Tilbake til filosofien bak boken, som Rattsø og Offerdal ikke har respektert og neppe heller forstått. Under arbeidet med denne boken har jeg vært mindre interessert i hvordan «verden egentlig er», enn i hvordan faget vårt er. Og i interessen for faget har jeg vært mer interessert i hvordan det er å undervise enn i hvordan det er å forske. Jeg har rett og slett stilt meg følgende spørsmål: Hvordan skal vi på *mest mulig effektiv måte* fremstille det vi som lærere *faktisk ender opp med å lære bort*?

Jeg har altså vært interessert i «the bottom line» – hvilken lærdom sitter igjen hos studentene? Og da har jeg oppdaget at det er mye tradisjonelt stoff som egentlig bare er kunnskapsmessige programhelter. Det finnes en god del temaer som faktisk «betyr ingenting», når det gjelder det vi *har lært* og det vi *får bruk for* senere. (Ikke plass her til å gå i detaljer).

Derfor er det mulig å gå raskere frem, rett på sak, samtidig som man kan gjøre fremstillingen mer spennende ved at dødskjøttet skjæres bort. Min undervisningsfilosofi er at fremstillingen skal være direkte, brutal, jordnær, men samtidig må man holde studentenes interesse og respekt i live ved å ikke unnvike det som er *teoretisk interessant*.

Så jeg er litt forbauset hvis noen sier at boken er pedagogisk tradisjonell; jeg mener den faktisk er en del anderledes enn de fleste andre makrolærebøker. (En helt annen sak er naturligvis at hvis den dag skulle komme at vi ikke ønsker å lære studentene våre elementære Keynes-modeller, så faller berettigelsen av min bok bort).

*

La meg kort gå inn på noen spesielle punkter i anmeldelsene. Et av Rattsøs få konkrete poeng er en interessant kommentar til at en kjent fransk økonom har fått sitt navn galt skrevet i stikkordregisteret. Ellers sier han at min «stil mister alvorlig mye i presisjonen». Dette er en svært alvorlig innvending mot en bok som først og fremst er et pedagogisk eksperiment. Skal vi følge vanlig vitenskaplig praksis bør en slik uttalelse vurderes i lys av den dokumentasjon som fremlegges for den. I Rattsøs tilfelle er det enkelt; det gis ingen dokumentasjon. Rattsø har også innvendinger mot at det i mine matematiske formuleringer er «en blanding av lineære og generelle funksjonsformer». Av barmhjertighetsgrunner skal jeg ikke kommentere dette synspunktet nærmere. Under

omtalen av konklusjonen vedrørende AD-AS-modellen med konstant prisenivå overrasker Rattsø med et stykke sitatfusk av simpleste sort – noe enhver kan forvisse seg om ved å lese side 255 i min bok. Er dette måten å gi «Sosialøkonomens» lesere saklig informasjon på?

Rattsø har også en svevende og mystisk henvisning til «økonomisk intuitisjon». Makroøkonomisk mystisme skal jeg kommentere på slutten av dette innlegget.

Erik Offerdal er forundret over at jeg, «med alle de økonometriske studier som har vært gjort om konsumetterspørsel i Norge, velger å bruke» et arbeid vi selv satte i gang over konsumfunksjonen. Dette er interessant! Det vil være av betydelig interesse – av hensyn til senere utgaver av boken – å få referanser til norske undersøkelser over den *enkle*, lineære, keynesianske konsumfunksjonen.

*

Til slutt litt om å undervise i makroøkonomi. Offerdal sier han har temmelig begrenset undervisningserfaring, men har det inntrykk at makroøkonomi faller nokså tungt for de

fleste studenter. (At makroøkonomi, iflg. Offerdal, likevel er «tettpakket med tildels utmerkede fremstillinger», er et paradoks han selv får finne ut av). Jeg har en annen erfaringsbakgrunn enn Offerdal, men tror likevel – tatt i betraktning undervisningssituasjonen i Norge – at det er sant at mange studenter finner makro vanskelig. Men imidlertid må jeg si – for å bite hodet av all skam – at jeg *personlig* opplever ikke at makroøkonomi faller spesielt vanskelig for studentene. Jeg har lang, positiv erfaring med at når studenter blir undervist i makro etter opplegget i min lærebok, så *forstår* faktisk en god del studenter makro. Imidlertid tror jeg nok at det finnes norske sosialøkonomer som synes det er upassende eller uanstendig at det eksisterer enkle, forståelige lærebøker i makro.

La meg utdype dette litt. Selv om min bok er «konvensjonell» oppfatter jeg den klart som en slags «protestbok». Jeg skrev den i bevisst opposisjon til det norske økonomimiljøet, og er ikke overrasket over negative reaksjoner fra tradisjonelle, norske økonomer. Slik jeg ser det er den norske sosialøkonomiske undervisningsstradisjon på sitt verste selvhøytidelig, svulstig og mystifiserende. Dette gjelder særlig makroøkonomi. Norske makroøkonomer er dype – veldig dype. Da jeg studerte på Blindern, var det en oppfatning blant oss studenter at mikroøkonomi var vanskelig, men det kunne alle til slutt forstå med godt vett og hardt arbeid. Makroøkonomi, derimot, krevde «innsikt», «forståelse». Det var bare noen få som virkelig «skjønte» makro. Disse superøkonomene, makro-metafysikerne, kunne virkelig «resonnere innenfor modeller». Aller størst var det å kunne basere seg på «bare økosirken». For å finne ut hva det var jeg ikke «forsto», jaktet jeg på disse dyp-sindige, men klarte aldri å finne dem.

Senere har jeg kommet til at alt dette egentlig bare er noe stort tull – lauget som forsvarer sine interesser. Hvis makroøkonomi er et fag med et kognitivt innhold, må det kunne forklares rett frem som andre fag. Så jeg tror at dette ihvertfall er en del av forklaringen på «at bare leserne liker bøkene mine»: en del økonomer misliker at tingene forklares enkelt og greit, rett frem, de føler seg snytt, mystisismen og dunkelheten forsvinner, det er som å «ødelegge akkorden».

Svar til Erik Grønn

AV
ERIK OFFERDAL

Erik Grønn konstaterer at han og jeg har et forskjellig syn på hva som er en god lærebok i makroøkonomi for norske studenter på innføringsnivået. Hans utgangspunkt var å skrive en bok som presenterte bestemte modeller på en mest mulig effektiv måte. Dette er et godt poeng, og etter bokens popularitet blandt studentene på BI å dømme, har Grønn lyktes meget bra i dette forsett. Min anmeldelse var imidlertid skrevet med det utgangspunkt at mange av disse mo-

dellene er lite egnede til å forklare hvordan norsk økonomi fungerer ved begynnelsen av 90-årene. Intet av det Grønn skriver har endret mitt syn på dette. Hans oppfatning om at Mundell-Fleming modellen passer bedre i en elementær lærebok enn resonnementer omkring hovedkurs-modellen og «Hollandsk syke» synes jeg faller på sin egen urimelighet.

Mesteparten av Grønn's kommentar består imidlertid av raljeringer

over mine åndsevner og min, og mange andre økonomers, faglige og personlige redelighet. Jeg har ingen intensjoner om å gå inn i en debatt på disse premisser. Jeg beklager sterkt hvis min bokanmeldelse har blitt personlig oppfattet, men det burde ærlig talt være nokså innlysende at det ikke var hensikten. I tråd med Grønn's filosofi om å være «direkte, brutal og jordnær»: If you can't stand the heat – get out of the kitchen!

Hvem tjener på skattesubsidiering av boligkapital?

Den skattemessige favoriseringen av avkastningen av egen bolig kan betraktes som et subsidium til selveiere, og innebærer en betydelig vridning av samfunnets investeringer i retning av økte boliginvesteringer og investeringer i bygningssektoren. Samtidig bidrar denne politikken

AV
ERIK FJÆRLI

Den skattemessige behandlingen av inntekt av egen bolig er som kjent svært gunstig, sammenliknet med beskatningen av finanskapital. Likningstakstene som brukes ved prosentlikningen er lave, og gapet mellom omsetningsverdi og likningstakst har økt jevnt over tid. Tidlig på 70-tallet utgjorde likningstakstene ca. 40% av omsetningsverdi, i begynnelsen av 80-årene var andelen sunket til 10-20%, ifølge Norges Byggforskningsinstitutt (Barlindhaug, 1984). I løpet av 80-årene har likningstakstene blitt oppjustert noe (10 % årlig f.o.m. 1983), men det er usikkert om dette har vært nok til å holde følge med prisutviklingen på boligmarkedet. Stagnasjonen i boligprisene i 88-89 bidrar riktignok i den retningen, men sett over tid har gapet mellom markedsverdi og likningstakst vært økende. Når det gjelder den skattemessige avkastningsraten er også den satt svært lavt (2.5%), i forhold til kapitalens alternativavkastning.

Dagens praksis i boligbeskatningen kan tolkes som et skattesubsidium til investeringer i selveierboliger, som bidrar til å vri husholdningenes sparing fra finansinvesteringer til investering i egen bolig. Dette medfører at mindre kapital stilles til rådighet for investeringer i bedriftssektoren. De realøkonomiske virkninger av boligbeskatningen er altså at investeringene vris i favør av boligkapital, og at konsumet dermed vris i retning av økt konsum av boligjenester. Gunstige skattemessige ordninger for investeringer i produksjonskapital trekker i motsatt retning, men det er grunn til å tro at totalvirkningen går i favør av boliginvesteringer. Skattesubsidiet til boligkapital innebærer at skattesatsene må holdes på et høyere nivå enn ved et mer fullstendig skattegrunnlag, gitt et nivå på det offentlige finansieringsbehov. Et ufullstendig skattefundament og høye skattesatser betyr i sin tur sterkere incitament til skattemotiverte tilpasninger.

På grunn av de antatt uheldige ressursallokeringsvirkninger foreslo Skattekommisjonen av 1981 (NOU 1984:22) å skjerpe beskatningen av selveierboliger. Også i Aarbakkeutvalgets utredning av reformer i bedrifts- og kapitalbeskatningen (NOU 1989:14) påpekes probleme-

til at avstanden mellom formell og reell progresjon i skattesystemet øker, idet skattesubsidiet til selveiere har fordelings effekter i favør av høyinntektsgrupper. I denne artikkelen drøftes fordelingsvirkningene av boligbeskatningen.

ne knyttet til den skattemessige favoriseringen av boligkapital. Videre tas spørsmålet opp i tilknytning til renter og fordelingsforhold i Kleppe-utvalgets innstilling om penge- og kredittpolitikken (NOU 1989:1).

Effektiv utnyttelse av samfunnets ressurser er en av de sentrale målsettinger for skattesystemet. Et annet sentralt mål er å bidra til en «rettferdig» inntektsfordeling.

Med hensyn til boligbeskatningen kunne en tenke seg at fordelingspolitiske eller boligpolitiske målsettinger blir tillagt større vekt enn samfunnsøkonomisk effektivitet. Dagens likningspraksis begrunnes da også ofte med at en ønsker at flest mulig skal gis muligheten til å eie en egen bolig av «høvelig standard». Boligbeskatningens fordelingsprofil blir derfor viktig når en skal evaluere dagens praksis, og det er etterhvert blitt gjennomført enkelte undersøkelser for norske forhold, se f.eks. Barlindhaug (1988), Fjærli (1989) og Moum (1989). Ikke overraskende viser de alle ganske entydig at boligbeskatningen er nok et eksempel på hull i skattegrunnlaget som favoriserer personer med høy inntekt.

INNTEKTSBEGREPET

I en diskusjon om skattesubsidier kan det kanskje være nyttig å se litt på selve inntektsbegrepet. Det finnes tross alt de som slett ikke er enige i at det å eie egen bolig er noen fordel som bør defineres som skattepliktig inntekt. Dette gjelder særlig «menigmann», men også i den offentlige debatt er det uttrykt skepsis mot boligskatten. F. eks. snakker Christian Vennerød i boken *Din økonomi - etter skattekommisjonen* (Cappelen 1985) om «fordelsspøkelset» og professor Ole Gjems-Onstad bruker uttrykket «boligskatt-simsalabim» i en omtale i tidsskriftet *Skatterett* (nr. 29 1989), av min ovennevnte analyse av boligbeskatningens fordelingsvirkninger.

Hvordan en skal definere inntekt har opptatt økonomer tilbake til Adam Smith. I vår sammenheng er vi ute etter et inntektsbegrep for *skatteformål*, som harmoniserer best mulig med det såkalte evneprinsippet i personbeskatningen (skatt på personlig inntekt er jo nært knyttet til ideen om skatt etter evne). Evneprinsippet innebærer både at skattebelastningen skal stå i forhold til den enkeltes økonomiske evne (vertikal likhet) og at to personer som ellers har samme økonomiske evne skal behandles likt (horisontal likhet).

Den inntektsdefinisjonen som særlig har pekt seg ut som aktuell er Haig-Simons' inntektsbegrep, som er utviklet eksplisitt for skatteformål, jf. Haig (1921) og Simons (1938). Personlig inntekt defineres her som summen av periodens konsum og akkumulasjon (sparing), d.v.s. som verdien av konsumet + endringen i verdien av formuen i løpet av perioden. Alternativt kan dette formuleres som det en kan konsumere i en periode, uten at realverdien av formuen endres. I et skattesystem som bygger på Haig-Simonsdefinisjonen vil sparing være skattepliktig i opptjeningsåret, og kapitalgevinster (tap) vil være skattepliktige (fradragberettiget) når de påløper.

Haig-Simonsdefinisjonen er ikke uten teoretiske problemer, særlig gjelder dette behandlingen av sparing. Skattesystemet i Norge såvel som i andre land bygger likevel i store trekk på et inntektsbegrep som ligger nær dette. Av praktiske grunner og av hensyn til eventuelle likviditetsproblemer beskattes kapitalgevinster (tap) ikke når de påløper, men når de realiseres ved salg, hvilket innebærer en skattekreditt til skattyteren i forhold til Haig-Simons' inntektsbegrep. I praksis er kapitalgevinster imidlertid ofte helt skattefrie gjennom ordninger for betinget skattefritak etc.

Uansett hvilket inntektsbegrep en velger er det klart at i et bredt skattegrunnlag, der en forsøker å fange opp flest mulig aspekter av en persons skatteevne, vil leieverdien av egen bolig måtte inngå som en naturalytelse, knyttet til det å eie sin egen bolig. Dette reflekteres også i den norske skatteloven, der det heter at

Til inntekt henregnes (. . .) enhver fordel som er vunnet ved eiendom, kapital, arbeid eller virksomhet, hva enten det oppeborne måtte bestå i underhold, klær, husly, brenne, belysning eller desslike, (. . .) (42/36, 1. ledd)»

Erik Fjærli er cand. polit. med hovedfag i sosialøkonomi fra Universitetet i Bergen høsten 1988. Han arbeider nå som konsulent ved Seksjon for Økonomisk Forskning, Statistisk sentralbyrå.

Imidlertid er det vanskelig å fastsette leieverdien av egen bolig, rett og slett fordi det ikke finnes noe marked for tjenester fra selveierboliger: Selveieren er konsument av boligjenester og investor på samme tid, og «leier» bolig av seg selv. Siden hele transaksjonen er implisitt, kan en ikke direkte bruke observerte priser. Riktignok kan en se hva det koster å leie en tilsvarende bolig i leiemarkedet, og dette er faktisk også hva skatteloven opprinnelig foreskrev. Denne prosedyren innebærer imidlertid store observasjonsproblemer, og en har derfor valgt å beregne en leieverdi basert på boligens likningstakst og en stipulert avkastningsrate (prosentlikning). I økonomisk teori er det vanlig å sette denne avkastningsraten lik avkastningen ved alternative anvendelser av kapitalen.

SKATTESUBSIDIET

Skattesubsidiet til selveiere kan defineres som skattefordelen ved å plassere kapital i egen bolig framfor i finanskapital, f.eks. bankinnskudd. Som nevnt innledningsvis, oppstår denne skattebesparelsen ved at den skattemessige inntekten av boligkapitalen er satt meget lavt, mens renteinntekter og -utgifter beskattes til den faktiske nominelle rentesats. I tillegg kommer at lave likningstakster også reduserer den skattemessige formuen og dermed formuesskatten.

Skattesubsidier, eller skattebesparelsen ved å plassere formue i boligkapital framfor finansielle plasseringer, er etter dette gitt ved

$$S = t_i[rP_h - 0.025(P_1 - B)] + t_f(F_h - F_1) \\ = t_i[r - 0.025\beta]P_h + 0.025B + t_f(F_h - F_1) \quad (1)$$

der t_i = inntektsskattesatsen

t_f = formuesskattesatsen

r = nominell rentesats, her forutsatt lik for innskudd og utlån

P_h = boligens markedsverdi

P_1 = boligens likningstakst = βP_h der β er ca. 0.2

B = skattefritt bunnfradrag i likningstaksten, pr. idag kr. 25.000

F_h = skattemessig nettoformue inklusive boligens markedsverdi

F_1 = skattemessig nettoformue inklusive boligens likningstakst.

Siden vi har forutsatt samme rentesats for bankinnskudd og lån, blir verdien av skattesubsidiet her uavhengig av finansieringen av boligen (egenkapitalandelen).

Hvis en ser bort fra den relativt ubetydelige effekten av bunnfradraget i likningstaksten, består skattesubsidiet i inntektsskatten altså i at 1 kr. investert i boligkapital isolert gir en skatt på $t_i \cdot 0.025 \cdot \beta$, eller ca. $t_i \cdot 0.005$ kr, mens 1 kr. plassert (lånt) i bankene gir $t_i \cdot r$ eller ca. $t_i \cdot 0.1$ kr. i skatt (skattereduksjon). Avhengig av størrelsen på nettoformuen ellers, vil de gunstige likningstakstene tilsvarende redusere formuesskatten med opptil 80%. En ser lett at skattefordelen ved boligkjøp er formidabel.

FORDELINGSVIRKNINGER

Inntektsvirkninger

Med utgangspunkt i (1) ser en at de direkte fordelings-effektene av skattesubsidiet avhenger av hvordan de ulike komponentene varierer mellom skattyterne:

– Marginalskatteeffekten:

Skattesubsidiet virker gjennom å redusere skattbar inntekt. Fordelen ved dette øker med marginalskatten. Selv om mulighetene for, og tilbøyeligheten til å utnytte hullene i skattesystemet øker med økende inntekt, vil vi anta at marginalskatten øker med inntekten. Marginalskatteeffekten betyr altså at skattefordelen normalt blir større med økende inntekt.

– Variasjon i takstpraksis:

Dersom takstpraksis (β) varierer, f.eks. mellom likningskontor i ulike deler av landet eller mellom ulike hustyper, vil også dette få fordelings effekter. Hvis f.eks. likningskontorenes takstpraksis ikke fanger opp egen-skaper ved boligtomten (utsikt, sentral beliggenhet osv.) eller boligens utrustning (badstu, svømmebasseng, osv.), vil taksteffekten innebære en ekstra fordel til personer med verdifulle boliger. Imidlertid vil mindre variasjoner i β nok være relativt ubetydelige for den totale variasjonen i skattesubsidiet.

– Verdieffekten:

Størst betydning for skattesubsidiets størrelse har nok verdien av boligen. For gitt t_i og β vil økt verdi av boligen øke skattesubsidiet. Også denne effekten går selvfølgelig i favør av husholdninger med høy inntekt, idet disse gjennomgående vil ha mer verdifulle boliger.

– Formuesskatteeffekten:

De lave likningstakstene på bolig betyr at selveiere kan redusere sin skattbare formue ved å plassere den i boligkapital. Denne effekten virker på samme måte som verdieffekten i favør av høyinntektsgrupper.

Livsfasevirkninger

Skattesubsidiet har ikke bare fordelingsvirkninger mellom husholdninger med ulik inntekt, men innebærer også en forskyvning av profilen i husholdningens livsløpsinntekt. Husholdningenes boligkonsum faller typisk sammen med inntektsprofilen over livsløpet, som øker opp til 50-årene for så å flate ut og avta. Profilen i boligkonsumet henger dels sammen med husholdningens størrelse og sammensetning i ulike livsfaser, dels med inntekt og sparemotiver. Den skattemessige behandlingen av boligkapital forsterker inntektens livsløpsprofil, ved at skattesubsidiet typisk vil være størst når husholdningen er i en fase med høy inntekt. Siden husholdningen normalt foretrekker en jevn konsumprofil over livsløpet,

representerer denne skatteinduserte tidsforskyvningen i inntektsforløpet et velferdstap for husholdningen. Riktignok kan husholdningen til en viss grad jevne ut variasjoner i inntekt ved låning og sparing, men denne muligheten begrenses sterkt av kreditors krav til sikkerhet. I praksis opplever derfor de fleste husholdninger tvangs-sparing i tidlige livsfaser og overkonsum (særlig av bolig-tjenester?) i senere livsfaser, fordi de i «lånefasen» normalt ikke kan oppta særlig større gjeld enn det de kan betjene med løpende inntekter.

Økt vekt på boligskatt ville bidra til å jevne ut livsløps-variasjonene i inntekt etter skatt. Hvis den totale skatt på livsløpsinntekten ellers ble holdt uforandret, ville en på denne måten kunne få en bedre fordeling av skattebyrden over livsløpet, noe som særlig vil ha positive velferdsvirkninger i en situasjon der husholdningene møter lånerestriksjoner. Samtidig ville kapitaliseringseffektene i bolig- og kredittmarkedet særlig komme husholdninger i etableringsfasen til gode, både fordi disse normalt har stor gjeld og fordi reduksjonen i kapitalkostnadene som følge av kapitaliseringseffekter typisk vil være større enn skatteøkningen i denne fasen, på grunn av relativt lav marginalskatt og dermed høy realrente etter skatt. I en situasjon med likviditetsproblemer pga. restriksjoner i kredittmarkedet ville lavere boligpriser dessuten kunne lette unges finansiering av førstehjem.

Pensjonister har ofte forholdsvis lav pengeinntekt. I denne gruppen vil økt vekt på boligskatt derfor kunne føre til likviditetsproblemer og tvinge fram salg eller utleie av deler av boligen. På den annen side vil imidlertid økningen i boligskatt for pensjonister være relativt moderat sammenliknet med andre livsfaser, ettersom boligformuen normalt reduseres i denne fasen.

Bostedsstrøk

Gjennom verdieffekten vil skattesubsidiet særlig komme selveiere i byer og tettsteder til gode. Slik gjør dagens skattepraksis det relativt mer lønnsomt å eie bolig sentralt. På den annen side vil en vente å finne flere leietakere i byene, slik at virkningen for bybefolkningen under ett er mer usikker.

Kapitalisering

Skattefordelene knyttet til investering i egen bolig innebærer økt etterspørsel etter boliger (større andel selveiere og større og flattere boliger). Dette gir ikke bare kvantumsvirkninger, men også prisvirkninger. Avhengig av tilbudselasiteteten på tomtegrunn og bygg og spesielt hvilken tidshorisont en legger til grunn, vil skattesubsidiet derfor delvis veltes over på tomteeiere og aktører i bygningsindustrien. Siden kreditt kan betraktes som en viktig «faktor» i produksjonen av bolig tjenester, vil økte investeringer i bolig også øke rentenivået – altså en overveltning til kreditorer. Selveierne som gruppe kommer med andre ord mindre heldig ut når en tar hensyn til slike andreordensvirkninger.

EMPIRISKE RESULTATER

Først i de senere årene er det gjort norske undersøkelser av fordelingsvirkningene av boligbeskatningen. Moum (1989) har beregnet skattefordelen for ulike inntektsnivåer og alternative verdier av bolig ved hjelp av skattesimuleringer for typehushold. Beregningene viser klare fordelings effekter i favør av høyinntektsgrupper. Barlindhaug (1988) har sett på effektene av arealtilskudd, rentestøtte via husbanken og skattesubsidiet i en empirisk analyse basert på data fra boforholdsundersøkelsen 1981. Ved å se på 4 kohorter og deres boligkarriere i perioden 1973-84 gir Barlindhaug et bilde av vinnere og tapere på boligmarkedet i perioden og hvordan ulike boligpolitiske tiltak har virket. En av konklusjonene her er at skattefordelen er det klart dominerende boligsubsidiet i perioden. Fjærli (1989) bruker også data fra Boforholdsundersøkelsen 1981 og skattesimuleringer til å beregne de direkte fordelingsvirkninger (førstehåndseffekter) av skattesubsidiet til selveiere.

Mens Barlindhaug har undersøkt virkninger over tid for ulike kohorter, har jeg sett på virkningene for enkelt-hushold på et gitt tidspunkt (1981). Skattesubsidiet fremkommer i disse beregningene som differansen i skatt under dagens system og et alternativt system der «imputert» markedsleieverdi legges til grunn for beskatningen av egen bolig. Markedsleieverdien ble beregnet på grunnlag av husholdningenes egne opplysninger om antatt markedsverdi av boligen, samt en anslått nominell alternativavkastning på 10%. På grunn av manglende opplysninger om annen formue er virkninger via formueskatten utelatt, dessuten er fritidsboliger holdt utenfor undersøkelsen. Begge disse forhold bidrar til at undersøkelsen i realiteten undervurderer skattefordelen knyttet til boliginvesteringer. Analysen bygger på forholdsvis gamle data, men boligbeskatningen virker neppe særlig annerledes i dag, kanskje bortsett fra marginalskatteeffekten som er blitt mindre etter hvert som skattesatsene på nettoinntekt er redusert.

Mine beregninger viste at den viktigste faktoren bak variasjonen i skattesubsidiet mellom husholdninger var boligens omsetningsverdi. Verdieffekten forklarte 90% av variasjonen i fordelingen av subsidiet. Varierende marginalsatt bidro med 7.5%. Også forskjeller i likningskontorenes takstpraksis bidro noe til skattesubsidiets variasjon, men denne effekten viste seg å være beskjeden. Dette betyr imidlertid ikke at det ikke foregår en viss skattemessig forskjellsbehandling av ulike boligtyper: Takstpraksis viste seg for det første å være svært vilkårlig, og for det andre ble både de eldre og de mer verdifulle boligene systematisk favorisert. Dette indikerer at likningstakstene på eldre boliger ikke oppjusteres i takt med takstene på nye boliger, og at takstpraksis ikke fanger opp alle sider ved verdsettingen av en bolig. Dette slår imidlertid ikke særlig igjennom i den totale variasjonen i skattesubsidiet, som domineres av verdieffekten.

En nærmere undersøkelse av verdieffekten og marginalskatteeffekten bekrefter bildet av skattesubsidiets skjeve fordelingsprofil. Boligens markedsverdi viste seg som ventet å øke med husholdningens inntekt, gitt livsfase, bostedsstrøk og husholdningsstørrelse. Videre var verdi-

en av boligen størst for gruppen «veletablerte» 35-50 år, og for bosatte i storbyer, gitt husholdningsinntekt og -størrelse. Når det gjelder marginalskatteeffekten, er den beregnet på grunnlag av opplysninger om inntekt, forsørger- og rentefradrag. Imidlertid fanger disse beregningene ikke opp andre forhold av skattemessig betydning. Med disse forutsetninger øker marginalsatten og effekten av skattesubsidiet med økende bruttoinntekt.

Skattesubsidiets fordelingsprofil

Figur 1-3 oppsummerer de direkte fordelingsvirkningene, gitt ved differansen i husholdningenes skatt i de to alternativene. Resultatene er gitt i 1981-kr., med beløpene omregnet til 1989-kr. oppgitt i parentes.

Det gjennomsnittlige skattesubsidium til selveierne i utvalget var på kr. 23.700 (ca. 42.000 1989-kr). Som det fremgår av figur 1, øker subsidiet sterkt med økende bruttoinntekt, fra kr. 9.800 (17.400) for husholdninger med inntekter under kr. 30.000 (53.000) til kr. 50.000 (89.000) for husholdninger med mer enn kr. 240.000 (425.000) i inntekt.

Beregninger for husholdninger i ulike livsfaser viser klart at det særlig er husholdninger i gruppen 35-49 år og 50-64 år som tjener på skattesubsidiet. Ved simulering av en provenynøytral skattereform, der boligskatten ble økt samtidig som at alle husholdninger fikk en lik kompensasjon, kom både unge/nyetablerte og pensjonister bedre ut enn før, mens veletablerte mellom 35 og 65 år fikk en samlet skatteskjerpelse. Imidlertid må en være klar over at siden disse beregninger er gjort på grunnlag av tverrsnittsdata, skjuler det seg også generasjonsforskjeller bak disse tallene, ikke bare typiske livsløpsprofiler.

Med hensyn til virkninger for husholdninger i ulike bostedsstrøk, viste det seg at særlig selveiere i storbyer kommer godt ut av dagens praksis. Samtidig bidrar en høy andel av leietakere i storbyene til at virkningen for bybefolkningen under ett ikke er særlig forskjellig fra andre bostedsstrøk. Den høye andelen leietakere i storbyer henger imidlertid delvis sammen med at andelseiere i borettslag og boligaksjeselskaper er utelatt fra utvalget,

Fig. 1. Skattesubsidiet etter inntekt.

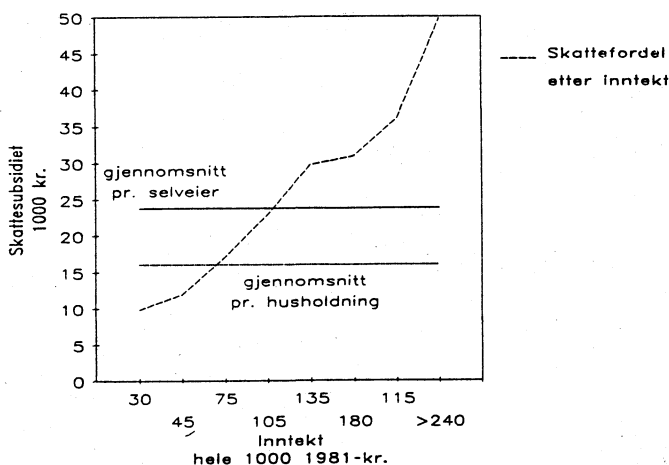

Fig. 2. Skattesubsidiet etter livsfase. I gjennomsnitt for hhv. selveiere og for alle husholdninger.

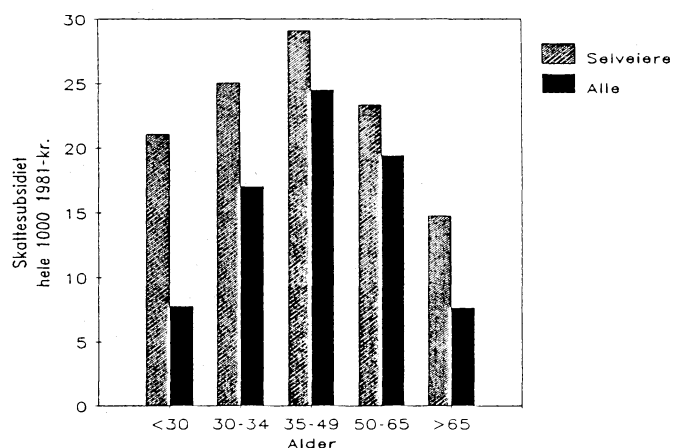
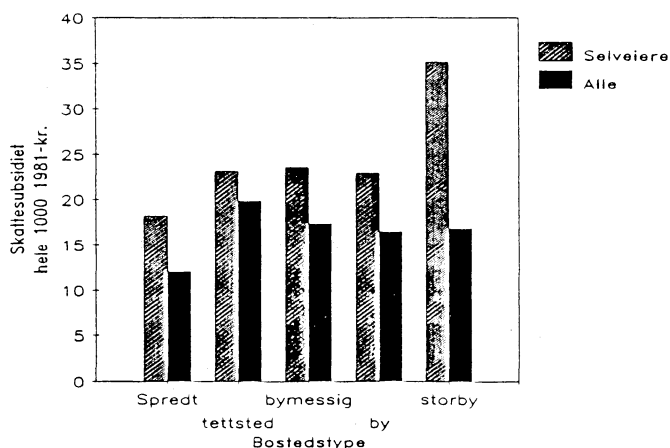

Fig. 3. Skattesubsidiet etter bostedstype. I gjennomsnitt for hhv. selveiere og for alle husholdninger.

pga. problemene med å beregne skattevirkningene for denne gruppen. Selv når en tar hensyn til dette var andelen leietakere i storbyer likevel klart større enn i mer spredtbygde strøk.

Figur 2 viser den gjennomsnittlige skattefordelen i ulike livsfaser for hhv. selveiere og husholdningene under ett. I denne figuren er det riktignok ikke tatt hensyn til variasjon i behov p.g.a. husholdningens størrelse og sammensetning, men selv når en korrigerer for dette vil en få en liknende livsløpsprofil. Figur 3 viser på samme måte gjennomsnittsvirkninger for husholdninger i ulike bostedsstrøk.

Fordelingsvirkninger av skattereformer

Den gjennomsnittlige skattefordelen ved boliginvestering var for hele utvalget inklusive leietakere på ca. kr. 16.000 (28.300). Dersom en betrakter det offentlige finansieringsbehov som gitt, er dette altså hva skattesubsidiet koster skattyterne i form av generelt høyere skattesatser. Eliminering av skattesubsidieringen kunne slik ha gitt rom for betydelige skattelettelser. Avhengig av skatt-

Fig. 4. Skatteomlegning: Endring i skatt ved oppjustering av leieverdi og fast kompensasjon (likt skattefradrag for alle).

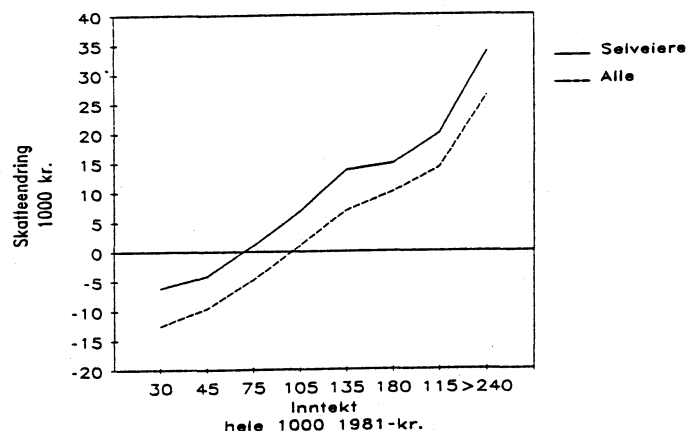
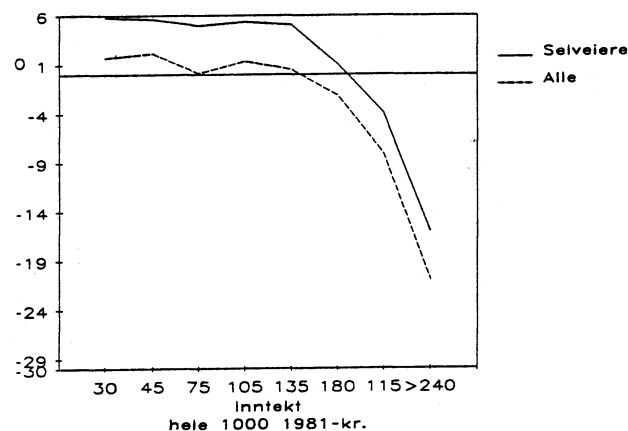

Fig. 5. Skatteomlegning: Endring i skatt ved oppjustering av leieverdi og proporsjonal reduksjon av skattesatsene.

yternes posisjon i utgangspunktet, og i hvilken form de ble kompensert, ville en slik skatteomlegning slå ut forskjellig for den enkelte husholdning.

Figur 4 og 5 viser, som en illustrasjon, virkningen av økt boligskatt når skattyterne kompenseres på ulike måter slik at det offentlige skatteinntekter holdes konstant. En fast kompensasjon med det samme beløp til alle er illustrert i fig. 4. En slik reform innebærer som en ser en kraftig skjerpelse av den reelle progresjonen i skattesystemet. Figur 5 viser resultatet når husholdningene istedet kompenseres med en proporsjonal reduksjon i marginalsattesatsene (økt boligskatt gir rom for at skattesatsene kan settes ned til ca. 2/3 av det opprinnelige nivå!). Dette gir et helt annet resultat, og demonstrerer hvordan fordelingsvirkningene av en skatteomlegging selvfølgelig er helt avhengig av hvilken satsstruktur en gir det nye systemet.

Markedseffekter av en økning i boligskatten

Det er viktig å merke seg at disse beregningene tar utgangspunkt i skattesubsidiet ved gitt markedstilpasning og gitte priser. I virkeligheten ville en så drastisk oppjus-

tering av den skattemessige avkastningen av egen bolig skape stor turbulens i bolig- og kredittmarkedet, og det ville være umulig å anslå virkningene med rimelig grad av sikkerhet. En annen sak er at en så omfattende omlegging av boligbeskatningen ville medføre et stort antall personlige konkurser og det er hverken realistisk eller anbefalelsesverdig politikk å foreta en slik omlegging over natten. De resultatene som fremkommer her er derfor ikke ment å være annet enn et mål på skattesubsidiets fordelingsvirkninger gitt den markedstilpasning som er fremtvunget av dagens skattesystem. Jeg vil også understreke at skattesubsidiets *fordelingsprofil* er et viktigere resultat enn selve nivået på de tall som framkommer av beregningene.

Når det gjelder de *indirekte* virkningene av økt boligskatt, som jeg altså ikke har gjort noe forsøk på å estimere, så vil de avhenge av husholdningens posisjon i boligmarkedet. Netto kjøpere vil oppleve at skattekomponenten i leieprisen øker, samtidig som kapitalkostnadskomponenten avtar, avhengig av graden av kapitalisering. Forutsettes full kapitalisering (kapitaliseringsgraden vil avhenge av tilbudselasticiteten i boligmarkedet og hvilken tidshorisont som legges til grunn), vil reduksjonen i kapitalkostnader i *gjennomsnitt* motsvare økningen i boligskatt, slik at virkningene for netto kjøpere under ett blir null. På grunn av progressiviteten i skattesatsene vil både økningen i boligskatt og reduksjonen i kapitalkostnader imidlertid variere mellom individer: Høy inntekt og marginalsatt gir relativt stor økning i boligskatt og liten reduksjon i kapitalkostnader etter skatt, mens lav marginalsatt vil bety forholdsvis mindre skatteøkning og større reduksjon i kapitalkostnadene. For netto kjøpere av boligkapital vil altså de indirekte virkningene delvis nøytralisere økningen i boligskatt, mest for de relativt fattigere husholdningene.

For etablerte eiere er virkningene mer kompliserte. Avhengig av hvordan de tilpasser seg, vil de kunne realisere økningen i boligskatt dels som økte skatteinnbetalinger, dels som kapitaltap: Hvis en tenker seg som et ytterpunkt at samme husholdning forbruker hele boligens avkastning over levetiden, vil økt boligskatt redusere boligformuen det år skatteendringen finner sted. Imidlertid vil verdifallet ikke ha noen effekt på husholdningens disponible inntekt (konsum), siden det er samme husholdning som forbruker hele boligens tjenestestrøm. I dette tilfellet realiseres skatteøkningen derfor som økte skatteinnbetalinger alene. Hvis husholdningen derimot ønsker å selge hele eller deler av boligkapitalen, eller ønsker å belåne boligen og får denne muligheten beskåret, vil kapitalisering av skatteøkningen bety at husholdningens øvrige konsumpotensiale reduseres. Til gjengjeld betaler husholdningen i dette tilfellet tilsvarende mindre av skatteøkningen, ved at skattemessig nettoinntekt reduseres gjennom reduksjon av boligformuen (salg), eller økte rentefradrag (opplåning).

Kapitaliseringseffekter innebærer også fordelingsvirkninger mellom netto selgere og netto kjøpere av boligkapital. Totalvirkningen for kjøpere er i prinsippet null, fordi det er selgeren som i realiteten bærer skatteøkningen.

OPPSUMMERENDE BETRAKTNINGER

Skattesubsidiering av selveierboliger bidrar ikke bare til ineffektiv ressursallokering, men representerer også en betydelig omfordeling av inntekt i favør av høyinntektsgrupper. På den måten svekkes den reelle progresjonen i skattesystemet. Også betraktet som boligpolitisk virkemiddel virker skattefavourisering av selveiere stikk i strid med uttalte målsettinger. De husholdninger som blir sterkest «stimulert» til investering i egen bolig, er de som har så god økonomi at de i alle tilfelle kan holde boliger av høy standard. Husholdninger som bor til leie eller i mer beskjedne selveierboliger trekker ingen eller relativt liten fordel av dagens praksis, samtidig som de negative markedseffektene av skattesubsidieringen – høyere boligpriser og rentenivå, samt høyere skattesatser generelt, betyr relativt mer. Skattesubsidiering er heller ikke noen fordel for den nyeste «problemgruppen» i aktuell politisk debatt, unge i etableringsfasen. Tvert imot, som vi har sett er det de veletablerte som drar størst fordel av den nåværende ordning. Med hensyn til pensjonistene, så drar heller ikke disse særlig stor fordel av skattesubsidiet. Som jeg har vært inne på, vil imidlertid en skatteomlegning i retning av økt vekt på boligskatt kunne medføre likviditetsproblemer for enkelte innen denne gruppen. På den annen side bør ikke skattesystemet utformes bare med tanke på slike marginale grupper, hvis interesser også kan sikres på andre måter.

Det er med andre ord lite som taler for å opprettholde den omfattende skattesubsidieringen av boliginvesteringer. Hensynet til effektiv ressursallokering taler for en skatteomlegging, og de bolig- eller fordelingspolitiske argumenter som er blitt anført til forsvar for dagens praksis er ikke særlig holdbare. Med hensyn til den reelle progresjonen i skattesystemet er *det* til syvende og sist et politisk spørsmål. Uansett ville det være ønskelig at en fikk større samsvar mellom formell og reell progresjon og dermed et sunnere skattesystem.

Det er imidlertid viktig å være klar over at alt arbeide med skattereform er bundet av aktørenes tilpasning til det eksisterende system, som legger begrensninger på hvor langt og hvor fort det er mulig å gå. Ikke minst gjelder dette reformer i boligbeskatningen, som kan få store konsekvenser for husholdningenes økonomi.

REFERANSER:

- Barlindhaug, R. (1984): *Temanotat nr. 29 om endringer i omsetningspriser og boligbeskatning av selveide boliger*. NBI.
- (1988): «Fordelingsvirkninger av boligpolitikken. En kohortanalyse av subsidiene i perioden 1973-1984» i Torp (red.): *Når godene skal deles. Fordelingsvirkninger av offentlige tiltak*.
- Fjærli, E. (1989): *Skattesubsidiering av selveierboliger: Boligpolitikk for hvem?* NORAS Rapport nr. 4 1989.
- Haig, R. M. (1921): «The Concept of Income – Economic and Legal aspects» i Haig (red.): *The Federal Income Tax*.
- Moum, K. (1989): «Boligmarked, boligfinansiering og statsbanker». Vedlegg 1B i NOU 1989:1.
- Simons, H. (1938): *Personal Income Taxation: The Definition of Income as a Problem of Fiscal Policy*.

Markedsanalyse for viktige norske eksportprodukter

Reksten forsøkte tidlig på 70-tallet og Elkem mot slutten av 70-årene å bli så dominerende innen hhv tankfart og ferrolegeringer at de kunne styre prisene og oppnå lønnsomhet. De mislyktes.

Norsk oppdrettslaks har vært og er volummessig dominerende i markedet. Pga. mangelfull organisering av produksjon og salg har man presset prisene i en slik grad at man møter dumping-anklager og må ty til fryse-lagring.

AV
LARS MATHIESEN*

Innledning

Et mål for bedriftens strategiske ledelse er å finne de markedssegmenter, det være seg produkter, regioner, kundergrupper etc., som kan gi best lønnsomhet. Det å velge hvilke segmenter dette er og hvor mye man skal investere i hvert av disse, er vanskelig. Det krever både klar forståelse av mekanismene bak etterspørselen og godt kjennskap til egen og konkurrenters kostnadsstruktur og kapasiteter, og det krever et konsistent begrepsapparat for å kunne stille sammen informasjon om etterspørsel, kapasiteter og kostnader med sikte på å beregne priser og inntjening.

En bedriftsleder som står overfor slike beslutninger er typisk hemmet av to forhold. For det første vil han føle at han mangler *informasjon* om konkurranse situasjonen i bransjen. Han kjenner egne kostnader og kapasiteter, men har mindre oversikt over konkurrentenes posisjon. Han kan identifisere konkurrentene, men gjerne bare spekulere omkring deres styrker og svakheter. Typisk fremstår også etterspørselen som noe diffus.

Vel så viktig er imidlertid mangelen på et egnet *begrepsapparat* som både kan definere hva som er vesentlig informasjon og i neste omgang hjelpe til å stille sammen denne informasjonen slik at det kan gjøres analyser og trekkes konklusjoner.

Dette er den første av to artikler om markedsanalyser og analysemetodikk. I denne artikkel vil jeg etablere et begrepsapparat og illustrere dette med eksempler fra norsk næringsliv. I neste artikkel skal jeg redegjøre for et modellapparat for analyse av prisdannelsen i et *segmentert marked* med flere produsenter av et *udifferensiert produkt*. Innen denne modellrammen kan man beregne hvilke konsekvenser det vil ha for ens egen bedrift at

Norske rikspolitikere har en egen forkjærlighet for industrireiseing. Det er gjerne fåfengt å håpe at satsingen på ferro i Mo for ett år siden skal være det siste million-tapet.

Forstår norske bedriftsledere, låneinstitusjoner og politikere prisdannelsen i slike markeder? Hva karakteriserer markedene og konkurransekreftene, hvilken informasjon er vesentlig og hvordan skal man analysere prisdannelsen?

etterspørselen i et markedssegment svikter, at noen konkurrenter inngår kartellsamarbeid, at en konkurrent tar i bruk en kostnadsbesparende teknologi eller blir subsidiert, at det dukker opp en ny konkurrent, at adgang til et markedssegment blir regulert via avgifter eller kvoter, osv.

Norske bedriftsledere synes ensidig opptatt av produksjonssiden, av egne kostnader og kapasiteter, og de synes å legge liten vekt på arbeidet med å forstå det som skjer i markedet. Prisanslagene bak inntjeningstallene i investeringsanalysen er ofte kostnadsbaserte og det legges lite arbeid i å analysere hvorvidt markedet vil avta de planlagte kvanta til den ønskete pris. Begrunnelser for slik innadventd fokus er at markedet ikke er lett å forstå og at mye uforutsett kan skje. Det er for såvidt riktig, men man kan ikke på denne bakgrunn oppgi å analysere markedets utvikling. Det kan i verste fall ruinere bedriften via dårlig begrunnede investeringer. Man bør heller satse mer på markedsanalyser.

Mitt hovedpoeng er at forståelse av prisdannelsen i markedet er essensielt for bedriftens ledelse. Problemstillingen er neppe mindre viktig for bedriftens lånegiver.

En strategi for lønnsomhet?

Selv i markeder hvor man i hovedsak konkurrerer kun på pris og hvor prisdannelsen tilsynelatende er oversiktlig, er det mye innsikt å hente ved å anvende det systematiske tankeskjema som mikroøkonomisk teori innebærer. Som en motivasjon til videre lesing, og for en gjennomgående referanse, la meg benytte et eksempel fra norsk virkelighet. Fra en større oppslått artikkel i Dagens Næringsliv 25.11.1987 basert på et intervju med daværende adm. dir. Kaspar Kielland siteres følgende:

«Elkem skulle bli så dominerende innen ferro på verdensmarkedet at de kunne styre prisene. Elkem er blitt dominerende, men har ikke klart å styre prisene til et for dem selv lønnsomt nivå.»

Første setning oppsummerer Elkems strategi på slutten av 70-tallet, mens den andre påpeker at strategien

* Jeg takker for nyttige kommentarer fra Rolf Brunstad, Per Ivar Gjærum, Terje Hansen og Siri P. Strandenes. Forfatteren er selvsagt alene ansvarlig for artikkelens synspunkter.

var mislykket. Var Elkem uheldig eller var strategien fundamentalt feil? Ferrolegeringsprisene var eksepsjonelt høye gjennom hele 1988 og langt inn i 1989. Dette resulterte i meget god lønnsomhet og reddet Elkem fra en ublid skjebne. De høye prisene var imidlertid neppe Elkems fortjeneste, men heller et resultat av markeds-kreftene.

Jeg vil hevde at strategien var dårlig fundert og at den må ha bygget på mangelfull forståelse av det marked man opererer i.

Hva betyr det å være dominerende i markedet, og hvilken betydning skulle dette ha for å kunne påvirke prisen? Tillater markedet en slik strategi? Hvordan skal den i så fall implementeres? Kan man uten videre sette opp prisen? Eller må man redusere produksjon og tilbudt kvantum? Generelt, hva er markedet og hvordan fungerer det? Dette er spørsmål som markedsteorien i mikroøkonomi kan hjelpe oss å besvare.

Viktige faktorer for prisdannelsen i markedet

Det er en lang rekke forhold ved markedet man må skaffe seg oversikt over før man kan gjøre en god analyse av prisdannelsen. De kan grupperes under følgende fire overskrifter: produkt, kunder, konkurrenter og konkurransehindringer.

Økonomisk teori skiller mellom *differensierte* og *udifferensierte* (homogene) varer. Det avgjørende for distinksjonen er hvordan kundene oppfatter varen. Selv om to bedrifters fysiske produkter er identiske vil gjerne salgs- og leveringsbetingelser, leveringsdyktighet, opp-

følgning av kunden, etc. oppfattes som ulike, slik at varene (vidt definert) fremtrer som forskjellige. Dersom en selger lykkes i å overbevise kundene om at hans vare er så spesiell at de kan være villige til å betale ekstra for den, da er den differensiert. Den absolutt udiffensierte vare kan derfor gjerne sies å være en sjeldenhet. Det avgjørende moment for analyse av prisdannelsen er imidlertid den premie (positiv eller negativ) som en bedrift kan oppnå i forhold til markedsprisen. I mange markeder er prispremien ubetydelig. For å forstå prisdannelsen og hovedtrekkene i markedsutviklingen, bør slike produkter analyseres som homogene.

Modeller for homogene produkter er således velegnet for norske eksportvarer som metaller, treforedlingsprodukter, kjemiske og petrokjemiske produkter, naturgass og olje, fiskemel og fiskeolje, oppdrettslaks og pelsdyr. Eksportverdien for disse og tilsvarende produkter utgjorde over 70% av samlet norsk eksportverdi i 1988. Man kan kvalifisere utsagnet og si at noen produkter fra disse sektorer er differensierte; de utgjør dog en liten prosent. På den annen side er det også produkter og tjenester fra sektorer som ikke er nevnt, f.eks. skipsfart, som bærer preg av å være homogene. For norsk eksportnæring er derfor lite differensierte produkter det typiske.¹

Vi kommer dernest til *kunder og varens anvendelser*. Vi må få oversikt og en struktur på etterspørselssiden ved å besvare spørsmål som: Til hvilke anvendelser går varen? Er det til sluttforbruk i hushold eller som innsatsfaktor i videre bearbeiding? Anvendes den i ulike produksjonsprosesser? Hvilken budsjett- eller kostnadsandel utgjør varen og hvilke og hvor nære substitutter har den i disse anvendelser? Hvilke volumer utgjør de ulike anvendelser og hvordan varierer etterspørselen over tid (både over året og fra år til år)?

Ferro-silisium (FeSi) er innsatsfaktor i jern- og stålproduksjon med det formål å fjerne urenheter fra stålet. Kostnadsmessig utgjør FeSi mindre enn en prosent av det ferdige stålets kostnad. Det finnes flere substitutter f.eks. magnesium og silisium-metall. Disse har betraktelig høyere priser og er ikke reelle substitutter i et normalt marked. Etterspørselen etter FeSi er helt avhengig av aktivitetsnivået innen jern- og stålproduksjon, og således meget konjunkturømfindlig.

Metall som går til produksjon av f.eks. bilfelger er i en helt annen konkurransesituasjon. Her utgjør metallet en vesentlig andel av kostnaden for det ferdige produkt, og det er flere konkurrerende innsatsfaktorer, bl.a. stål, aluminium og magnesium. Etterspørselen etter metall til felgproduksjon er avhengig av antall produserte biler, som igjen varierer med konjunktorene. Etterspørselen etter f.eks. aluminium til felgproduksjon vil i tillegg avhenge av bl.a. relative metallpriser og faktorer på forbrukssiden som kan påvirkes via markedsbearbeiding. Det er ikke usannsynlig at Norsk Hydro kan oppnå positive prispremier for sine aluminiums- og magnesiums-

Lars Mathiesen er professor ved Institutt for samfunnsøkonomi ved Norges Handelshøyskole.

¹ Prisnoteringer på internasjonale børser understreker argumentet om homogeniteten av disse produktene.

felger. Det er imidlertid mindre trolig at premiene blir særlig store.

Et annet viktig moment er konstruksjonen av det ferdige produkt hvori metallet inngår. Har man konstruert en bil med stort innslag av aluminium, kan man av hensyn til dens tyngdepunkt, etc. ikke uten videre skifte til et annet metall eller karbonprodukt for denne bilmodellen. Substitusjonsmulighetene eksisterer derfor i hovedsak på lang sikt.

Et siste moment for segmentering av etterspørselsiden er geografiske, eventuelt handelspolitiske forhold. Se nedenfor.

For *egne og konkurrerende bedrifter* må man kartlegge teknologi, faktorpriser og -mengder, og produksjonskapasitet. På kort sikt er kapitalutstyret gitt og innen prosessindustri er det typisk små substitusjonsmuligheter mellom ulike faktorer. Det betyr at kapasitet og faktorendeler skulle være veldefinerte og lett tilgjengelige størrelser. Bl.a. kjenner Elkem via sin mangeårige engineeringvirksomhet i detalj til faktorinnsats hos en rekke konkurrenter. Generelt sett vil en prosessingeniør med utgangspunkt i årgang og teknologi for et anlegg, kunne anslå faktorinnsats per tonn og kapasitet. En rekke opplysninger foreligger dessuten i årsberetninger, offentlig statistikk, bransjetidsskrifter, utredninger fra bransjeinstitutter o.l., eller de kan kjøpes fra konsulenter. For analyser på lang sikt trenger man opplysninger om moderniserings- og utbyggingsplaner, dvs. utvikling av og tilgang på ny teknologi og kapasitet i bransjen. Også slike opplysninger er tilgjengelige i de nevnte kilder. Viktige momenter er hvorvidt «teknologien» i bransjen og dens råstoffer er lett tilgjengelige for utenforstående eller om de gir eksisterende foretak et visst etableringsvern. Videre kan stordriftsfordeler og muligheter for kostnadsreduksjon via læring utgjøre etableringshindre.

Like viktig som ekspansjonsplaner, men kanskje mindre påaktet, er informasjon om avgang av kapasitet. Er det nedleggingsplaner i bransjen? Etter den første oljekrisen i 74 har metallindustrien begynt å ta konsekvensene av at produksjonen er energi- og spesielt elektrisitetsintensiv.² Eksisterende anlegg i Europa, i USA og etter hvert også i Japan legges ned. Det går av flere grunner sakte. Politisk motvilje mot nedlegginger av industri generelt og av storindustri spesielt synes ganske utbredt og resulterer i langvarige støtteordninger.

Et annet, dog ikke urelatert forhold, er betraktninger omkring kapitalkostnadene. Prosessindustri er typisk kapitalintensiv og det er et betraktelig gap mellom selvkost og variable kostnader. Kapitalutstyret har normalt ingen alternativ anvendelse. Gamle anlegg kan leve gjennom lange perioder der bare variable kostnader dekkes inn. Det hjelper åpenbart ikke inntjeningen for de konkurransedyktige i bransjen at slike bedrifter holdes i live ved offentlige tilskudd eller drives videre av nye eiere etter en konkurs. For en kostnadseffektiv produsent kan det derfor være en langvarig prosess å bli kvitt konkurrerende kapasitet som ikke er lønnsom på lang sikt.

Den siste overskriften er *konkurransehindringer*. Det gjelder både rene transportkostnader og kostnader vedrørende toll og avgifter, importkvoter og andre hindringer. Handelshindringer diskriminerer typisk mellom ulike selgere og innebærer både vesentlige forklaringsfaktorer for handelsmønstre og prisdannelse, og de kan utgjøre betydelige usikkerhetsmomenter. Hvilke konsekvenser skulle f.eks. en oppheving eller vesentlig liberalisering av USAs knappe importkvoter for stål fra Europa og Japan ha for prisdannelsen i verdens stålmarked, for prisdannelsen i ferrolegeringsmarkedene eller for ratedannelsen i verdens bulktransport (av jernmalm)?

En vel så intrikat sammenheng er valutaforhold. Endrete valutakurser vrir relative produksjonskostnader for ulike produsenter og betalingsevne for kunder i forskjellige regioner og kan snu etablerte sannheter på hodet. Valutakursendringer kombinert med skift i etterspørsel i noen regioner og endrete handelshindringer gjør det meget vanskelig å forutsi slutteffekten på prisdannelsen.

En slik gjennomgang av etterspørsels-, tilbuds- og handelssiden legger grunnlaget for et *strukturelt bilde av markedet*, hvoretter man kan estimere etterspørsels- og kostnadsfunksjoner. Denne gjennomgang gir også en ramme for *overvåkings-systemer* både for kunder og anvendelsesområder, for konkurrenter og for handels- (politiske) forhold. Det synes naturlig å fremskaffe og vedlikeholde slik informasjon for å vurdere markedsutviklingen.

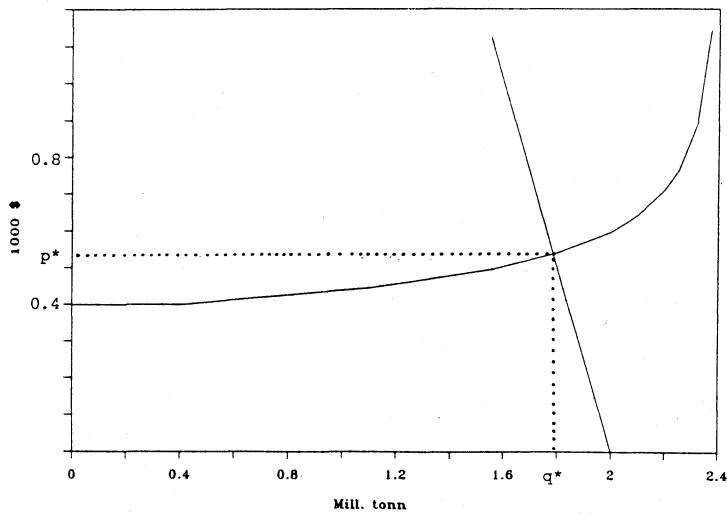
Mitt inntrykk er at norske bedrifter skaffer seg informasjon av denne karakter via periodiske rapporter og konsulentutredninger, men at man typisk mangler et begrepsapparat for å sammenholde alle de enkeltopplysninger man får. Man har i mindre grad egen ekspertise til å kunne vurdere konsekvenser av endrede rammebetingelser og blir derfor avhengig av konsulenter for hvert sjokk i omgivelsene.

I neste artikkel presenteres en modellramme som definerer hva som er relevant informasjon, som stiller sammen slik informasjon og som beregner konsekvenser for prisdannelse og inntjening av endrede rammebetingelser.

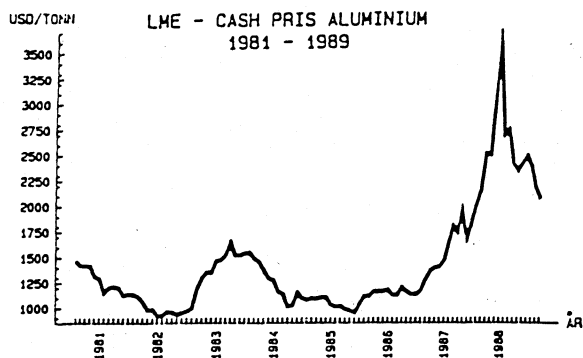
For 2-3 år siden ville det ha vært relevant å gjøre en analyse etter disse retningslinjer for norsk oppdrettslaks. Bransjen, gjerne salgslaget, burde utrede mulige konsekvenser for markedene av den da planlagte, enorme produksjonsøkning. Ville det i 1990 kunne være betalingsvilje for slike volumer? Volumøkningen pekte entydig i retning av et prisfall, det så vel de fleste, og det skulle være unødvendig å vente til etter prisfallet før man startet å handle. Man skulle ha undersøkt hvilke segmenter, både geografisk og mht kundegruppe, som realistisk sett kunne ha tilstrekkelig potensiale for vekst, i hvilket omfang disse segmenter måtte utvikles for å sikre avsetning for det planlagte volum og hva det ville koste i form av markedsbearbeiding og prisnedslag. Dersom man ikke kunne finne lønnsomme ekspansjonsmuligheter kunne man gjerne vurdert å redusere noe av veksten i produksjonen. Paradoksalt nok har sykdom og andre produksjonsuhell lettet den nåværende markeds situasjon. Det er til beste for bransjen, men det vitner ikke om styring.

² Nye anlegg bygges i hovedsak i vannkraftrike regioner som Brasil, Venezuela, Canada, osv.

Figur 1. Industrikost og etterspørsel.

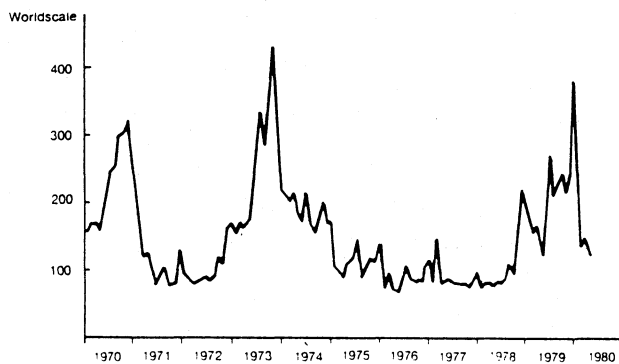

Figur 2a.

Kilde: Hydro Aluminium, Alunytt, 2/89.

Figur 2b.

Kilde: Munthe: Markedsøkonomi, Universitetsforlaget, 1986.

bidrag. Kjøperne av gjødning innså imidlertid at en lavere oljepris innebar lavere produksjonskostnad for gjødning og at det ville gi redusert pris. I en periode etter oljeprisfallet tærte de derfor heller på sine lagre av gjødning enn å kjøpe ny. Prisen falt meget raskt!

En enkel markedsmodell

La meg illustrere verktøyet ved en enkel læreboksmo-
dell for analyse av verdensmarkedet for et homogent
norsk eksportprodukt som ferro-silisium. Det er mange
foretak og enda flere produksjonsanlegg i bransjen. La
meg først anta at alle foretak er pristakere, dvs. at det
enkelt foretak ikke regner med at det har markeds-
makt. Teknologien er fritt tilgjengelig og enhetskostna-
der i produksjon er relativt like for mange av bransjens
anlegg. Det betyr at industrikost-kurven³ for denne bran-
sje er ganske flat over et stort intervall, se figur 1. Årlig
produksjonskapasitet er en veldefinert størrelse for den-
ne type produksjon og industrikostkurven blir tilnærmet
vertikal når denne grense nås.

Produktet betyr kostnadsmessig lite for kunden og
hans etterspørsel har lav priselastisitet innen et «nor-
malt» prisleie. Etterspørselen er meget konjunkturføl-
som. La meg ta utgangspunkt i et etterspørselsnivå som
innebærer vesentlig overkapasitet i bransjen, se figur 1.

Modellens aggregerte karakter gjør at vi må se bort fra
handelshindringer. Disse vil få en naturlig plass i den
disaggregerte modellramme som presenteres i neste
artikkel.

Likevektspris og -kvantum i markedet i figur 1, er hhv
 P^* og q^* . Figuren viser at moderate skift i etterspørsels-
kurven bare gir små utslag i prisen. Først når etterspørse-
len skifter ut til den bratte del av kostnadskurven vil
prisen stige mye. Over tid vil prisutviklingen kunne bli
som vist i figur 2, hvor 2a viser prisen for aluminium på
London Metal Exchange i 80-årene⁴, mens 2b viser rate-
dannelsen i fraktmarkedet for tankskip i 70-årene.

Ferrolegerings-, aluminiums- og tankfraktmarkedet
preges alle av et homogent produkt, kapitalintensiv pro-
duksjon med kapasitetsgrenser på kort sikt, og uelastisk,
men konjunkturfølsom etterspørsel. Teknologien er fritt
tilgjengelig og skjønt bransjene preges av kapitalintensiv
drift, synes ikke investeringskostnaden å representere
noe særlig etableringshinder. Resultatet er lange perio-
der med en pris som såvidt dekker variable kostnader,
eventuelt forårsaker midlertidige driftsinnskrenkninger
og opplag, og relativt korte perioder hvor prisen stiger og
gir god inntjening, ja endog enorme overskudd. Hvor
høyt prisen kan gå er det umulig å spå med utgangspunkt
i denne teorien, det avhenger i hovedsak av tilfeldigheter
og psykologiske strømninger blant aktørene, altså av
ulikevektsfenomener. Varigheten av en pristopp (bunn-

³ De enkelte anlegg rangeres etter stigende enhetskostnader, og kurven tegnes ved å legge neste anleggs kapasitet til summen av de foregående anleggs kapasitet. Kurven kalles også et Salter-diagram, etter den australske økonomen Wilfred Salter.

⁴ Pris til produsent vil pga kontraktperioder typisk vise et noe mer dempet forløp, men allikevel svinge betraktelig.

Midt på 80-tallet lanserte Norsk Hydro en strategi med flere ben å stå på: petroleum, gjødning og lettmetaller. Nesten før den ble kjent knakk to av de tre beina pga en og samme hendelse, nemlig oljeprisfallet. Gjødningspro-
dusentene håpet å kunne innkassere et romslig deknings-

pris) avhenger i vesentlig grad av den tid det tar å få inn ny (fjerne eksisterende) kapasitet.

La meg nå vende tilbake til Elkems strategi. Er det rom for lønnsomhet ut i fra volumdominans i et slikt marked? Anta at Elkem etter oppkjøp kontrollerte en samlet kapasitet lik Q og at etterspørselen var gitt ved kurve A i figur 3. Ga dette grunnlag for å stipulere en pris lik p ? Av figuren ser vi at i så fall ville etterspørselen være q , mens tilbudet ville være t . Av overskuddstilbudet på $t-q$ ville storparten bli tilbudt fra produsenter som ikke ville være konkurransedyktige til den markedsklarerende prisen p^* . Elkem ville bli (og ble) underbudt og ville måtte redusere sin pris for å selge.

Kunne Elkem ha redusert sitt tilbud⁵ for gjennom vareknapphet å presse prisen opp? Betingelsen for at det skal være lønnsomt å holde kapasitet ubenyttet avhenger av eget volum (q_E), prisleisomheten i etterspørselen ($P' = dP/dq$) og konkurrentenes svar på Elkems reduksjon, dvs. det volum (θ) de tilbyr ekstra når Elkem trekker ut et tonn. Konkret må følgende betingelse holde

$$p'(\theta-1)q_E = (P - c_E). \quad (1)$$

Her er P og c_E hhv markedspris og Elkems grensekostnad. $(\theta-1)$ viser nettoreduksjon i volum og $P'(\theta-1)$ viser den resulterende prisøkning. Høyre side av (1) viser således tapt dekningsbidrag for den enhet (det tonn) som trekkes ut, mens venstre side viser merinntekten for alle de tonn som selges til en noe høyere pris.

Tar vi alle bedrifters kostnader og konkurrentenes reaksjonsmønster som gitte faktorer, innebærer (1) en betingelse for den minste kapasitet (og markedsandel) Elkem måtte ha for at en lederstrategi skulle være lønnsom på et visst etterspørselsnivå. Beregninger med utgangspunkt i de kurver som er vist i figur 3, antyder at Elkems markedsandel var for liten.⁶ Elkems samlede kapasitet etter oppkjøpene var av størrelsesorden 0.4 mill. tonn. Etterspørselen i FeSi-markedet fra slutten av 70-årene og fram mot slutten av 80-årene varierte fra år til år, men kom først i 1988 opp mot det nivå som B-kurven innebærer og som kunne gjøre en lederstrategi lønnsom.

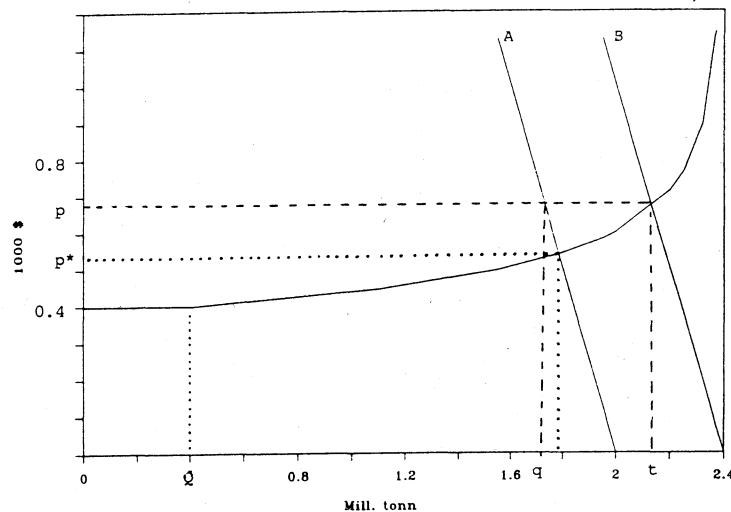
Det er en kjennsgjering at veksten i de fleste metallmarkeder, så også stålmarkedet, falt etter 1974-75. Trolig forutså meget få produsenter dette. Rimeligvis gikk det også noen år før bransjene innså at man sto overfor en strukturendring og ikke en lav-konjunktur. Kan derfor Elkem unnskyles med at markedet utviklet seg svake-re enn man hadde rimelig grunn til å tro?

Jeg mener at det ikke er tilfelle. Vha. modellen finner vi at i en situasjon med høy etterspørsel (på nivå med B-kurven eller høyere) ville optimale volumreduksjoner på 10-20% av kapasiteten gi prisøkninger på 7-12%, men kun 1-2% økning i samlet dekningsbidrag. Altså ville

⁵ Innen vår teoriramme gir pris- og kvantumstilpassing samme løsning. For den praktiske implementering er de ulike.

⁶ Såfremt Elkem kunne få andre produsenter med på å holde volum tilbake, dvs. en form for kartelldannelse a la OPEC, så ville man lettere kunne heve prisen.

Figur 3. Industrikost og etterspørsel.

ikke Elkems dominans-strategi ha gitt særlig bedring av lønnsomheten på kort til mellomlang sikt.⁷

Hva med det langsiktige perspektiv? Her kommer spørsmålet om kapasitetsutvidelser og nyetablering inn. En markedspris som gir god lønnsomhet for de etablerte foretak tiltrekker ny kapasitet, hvilket har skjedd også i høy-pris-perioden 1988-89 hvor det er bygget nye ferrolegeringsanlegg bl.a. i Norge og i Sør-Amerika. Økt kapasitet vil ikke gjøre det lettere å holde prisen oppe på lang sikt. I denne bransjen, som i de fleste andre metallbransjer, synes det å være små etableringshindre.

Det synes å være vanskeligere å få kapasitet ut av bransjen enn å bygge ny. Det blir derfor spennende å følge Elkems og Fesils bestrebelser på å oppnå redusert kapasitet ved å slå ut konkurrenter gjennom en priskrig.⁸ Modellen spår mange magre år, og videre, når prisene endelig begynner å stige igjen, at det vil bli etablert ny kapasitet.

Oppsummering

I bransjer som preges av et udiffensierbart produkt, kapitalintensiv produksjon med klare kapasitetsgrenser på kort sikt, men små etableringshindre på lang sikt, og uelastisk, men konjunkturfølsom etterspørsel, synes lønnsomhet via volumdominans å være en umulighet. Aluminiumsindustrien f.eks. har i etterkrigstiden utviklet seg fra en situasjon med en dominant leder (Alcoa), via dupol og oligopol med et haleheng av mindre bedrifter til en situasjon i dag hvor de 6 største selskapers samlede markedsandel er godt under 50%. Tilsvarende utvikling har en også hatt innen nikkel hvor et selskap

⁷ Elkem ville ha tjent godt ved en høy pris pga. stor etterspørsel og i liten grad pga. kontroll over prisen.

⁸ Under oppslaget «Ferro-priskrig om milliarder» refererer Dagens Næringsliv 26.10.89 at Elkem (og Fesil) går til full volumkrig på det internasjonale ferrolegeringsmarkedet. «Man vil møte nedgangskonjunkturer og overkapasitet med full produksjon og heller ta et dramatisk prisfall. De norske produsentene vil knekke konkurrentene i utlandet på store volumer og lave priser.» Samtidig leser vi at Elkem ønsker å overta ytterligere to ferrolegeringsverk i Norge.

(Inco) dominerte markedet og kontrollerte prisen fram til 1977, men etter den tid ikke har hatt tilstrekkelig markedsandel til å gjøre det.

Jeg hevder *ikke* at norske bedrifter i slike bransjer ikke kan operere lønnsomt. Jeg betviler imidlertid sterkt at de kan oppnå lønnsomhet via satsing på volum.⁹ Satsing på å oppnå de laveste mulige kostnader kan tenkes å gi en viss fortjeneste.¹⁰ I så fall må både produksjons- og

salgssiden rasjonaliseres. Effektivisering av driften kan selvsagt resultere i behov for økt kapasitet, men volumøkning må ikke være målet; nedlegging av et umoderne anlegg kan like gjerne være beste løsning. Videre må man unngå de dårligste kundene, altså igjen tone ned volumaspektet.

Norske bedrifter forsøker å differensiere sine produkter og de forsøker å fokusere på spesielle segmenter i markedet, altså skape seg nisjer. Nisjer er små og det skal stor oppfinnsomhet og innsats til for å overføre store norske eksportkvanta fra bulksegmenter til nisjer. Inntil videre må man finne seg i å operere i bulkmarkedene og være underlagt markedskreftene. Man har da behov for å forstå disse markedene. Til det trenger man et verktøy f.eks. av den type som presenteres i neste artikkel.

⁹ Norsk Hydro har de senere år økt sin markedsandel innen gjødning og ønsker å utvide produksjonskapasiteten for aluminium. Jeg er meget skaptisk til slik volumsatsing.

¹⁰ En kostnadsminimeringsstrategi innebærer imidlertid ikke at man skal nedprioritere markedsanalysen. Uten solid forståelse av prisdannelsen har man et dårlig utgangspunkt for vurdering av moderniseringer av de mange anlegg man allerede har.

Artikkelsamling

I samarbeid med studenter og lærere ved Sosialøkonomisk institutt, Universitetet i Oslo har Sosialøkonomenes Forening laget en artikkelserie basert på utvalgte artikler fra tidsskriftene Sosialøkonomen og Statsøkonomisk Tidsskrift fra 1958 til i dag. Forfatterne har vederlagsfritt stilt sine artikler til disposisjon til dette formål.

Vi tror at samlingen kan ha interesse for økono-

mistudenter også andre steder i landet. Interesserte kan henvende seg til sekretariatet pr. brev eller telefon.

ARTIKLER FRA SOSIALØKONOMEN/
STATSØKONOMISK TIDSSKRIFT

92 sider, pris kr. 100,-

Mer enn 10 hefter, kr. 80,-.

Johansen, L.:

Forholdet mellom næringene under økonomisk vekst. Statsøk. Tidsskrift (1958).

Rødseth, A.:

Nyare teori om stabiliseringspolitikk i åpne økonomiar. Sosialøkonomen nr. 6, 1979.

Rødseth, A.:

Inflasjon i åpne økonomiar. Sosialøkonomen nr. 8, 1982.

Johansen, L.:

Arbeidsløsheten: Lettere opp enn ned? Sosialøkonomen nr. 10, 1982.

Sandmo, A.:

Normativ beskatningsteori – problemstillinger og resultater. Statsøk. Tidsskrift (1982).

Holte, F. C.:

Hvorfor er det så vanskelig å bli kvitt arbeidsløsheten i OECD-landene? Sosialøkonomen nr. 8, 1985.

Holte, F. C.:

Mer om arbeidsløsheten i OECD-landene. Sosialøkonomen nr. 9, 1985.

Stølen, N. M.:

Virkninger av en endring i lønssatsene og valutakursene analysert ved modellen MODAG A. Sosialøkonomen nr. 10, 1985.

Hagen, K. P.:

Optimal prissetting i offentlige bedrifter – en oversikt. Statsøk. Tidsskrift (1986).

Hoel, M.:

«Endogen makroøkonomisk politikk med fagforeninger». Sosialøkonomen nr. 7, 1987.

Ein tidleg freistnad på teknisk utviklingshjelp

Artikkelen skildrar opplevingar frå deltaking i teoretisk utviklingshjelp i Zambia under overgangen til sjølvstyre. Problema som landet den gongen stod framfor, og utviklingspolitikk som vart tilrådd, er det òg gjort greie

AV
PETTER JAKOB BJERVE

Bakgrunnen

Med oppløysinga av federasjonen Rhodesia og Nyasaland var grunnlaget lagt for tre sjølvstendige statar i Afrika: Zambia, Zimbabwe og Malawi. Den første regjeringa i Nord Rhodesia, med Kenneth Kaunda som sjef, hadde både afrikanske og europeiske statsrådar, men etter parlamentsvalet i januar 1964, vann partiet som Kaunda var formann for (UNIP), stort fleirtal, og regjeringa vart reint afrikansk.

Ein FN-kommisjon med Dudley Seers som leiar, byrja den 23. november 1963, etter oppdrag frå denne regjeringa, med å utforme retningslinjer for ein langsiktig utviklingspolitikk. Seers og nestformannen kom då til Lusaka, og fem andre medlemmer av kommisjonen, mellom andre eg, kom kring årsskiftet. Den 23. mars 1964 kunne kommisjonen levere ein førebels rapport, og i juni vendte Seers tilbake til Lusaka der han gjorde den endelege framstilliga ferdig.¹

Medlemene måtte på den korte tida arbeide svært hardt på rapporten som med vedlegg kom opp i 318 trykte foliosider. Men vi fekk god hjelp av 16 konsulentar som var i Lusaka i kortare tidsrom, av departementsfunksjonærar på kvart vårt område og av regjeringsmedlemene med Kaunda i brodden, som alltid tok i mot oss når vi bad om det. Nyttig var det òg at vi kunne møte lokale tenestemenn og politikarar. Eg hadde såleis nær kontakt med den politiske leiinga og embetsmennene i Finansdepartementet, medrekna FN-rådgjevaren professor Gordon Goundry frå Canada, og fekk særskild god hjelp av fire unge sosialøkonomar i departementet, mellom andre Erik Esaieson frå Sverige som var uvanleg flink til å sette saman tal i logisk samanheng. Saman med Seers reiste eg òg med småfly over det vidstrakte landet for å møte lokale representantar.

Rapporten kunne elles byggje på ein god del regjeringsskjema som låg føre og på etter måten god statistikk, utarbeidd av sentralbyrået Sør-Rhodesia. Dessutan fekk kommisjonen nyttige opplysningar frå tre

for. Storparten av innhaldet er sitat av brev skrivne i januar-februar 1964. Til slutt er spørsmålet «Korfor det gjekk gale» kommentert. Eit fullgodt svar ville ha krevd ein eigen artikkel.

andre internasjonale kommisjonar som var i verksemd meir eller mindre samstundes med Seers-kommisjonen.

Dudley Seers la stor vekt på å integrere innhaldet i dei ti kapitla av rapporten. Alle vart difor drøfta av heile kommisjonen, og formannen gjekk grundig gjennom manuskripta og omformulerte dei der han meinte det trongs. Det gjaldt ikkje minst framstillingane mine, som gjaldt finansar og administrasjon.

Til å samordne det realøkonomiske innhaldet vert ein enkel kryssløpsmodell som Seers hadde bygd, nytta til å lage framskrivingar til 1970. Tilsvarande framskrivingar vart gjort av postane i ein finans-rekneskap med fem sektorar og 11 finansobjekt, slik at vi fekk full logisk samanheng mellom eit langtidsbudsjett for den offentlege sektoren og eit for kredittgjevinga.

Her skal eg ikkje gå nærare inn på desse framskrivingane, men avgrense meg til å skildre stoda i Zambia og samarbeidet mellom kommisjonen og regjeringsmedlemene. Det skal eg gjere ved i stor monn å sitere frå brev som eg med korte mellomrom sendte heim.

Dei første dagane

Etter å ha reist i to dagar med overnatting i Nairobi, vart eg seint på kvelden den 30. desember 1963 møtt på flyplassen av Dudley Seers. Han hadde lagt opp eit møteprogram for dei første dagane, og i eit brev skrive dagen etter, heiter det:

«Ja, no har eg vore her i eit døgn snart, og tida har gått fort. I dag har eg møtt finansministeren, landbruksministeren og ein god del andre, først og fremst dei som arbeider i eller for kommisjonen. Lukkelegvis ser det ut til at vi er *ønska* her, men det spørst om ikkje forventningane har vorte skrudd opp i meste laget. Det blir iallfall ei travel tid framover, det er sikkert».

I eit brev frå 9. januar 1964 står det meir om embetsmennene og dei viktigaste statsrådene eg møtte dei første dagane:

«Embetsmennene i administrasjonen, som alle er engelske, er sers hjelpsame og hyggelege. Men i finansielle spørsmål talar dei med røyster frå ei svunne tid. Rapporten min vil nok på fleire punkt komme til å verke sjokkerande på dei. Finansministeren – som eg har hatt 3 samtaler med – er og hjelpsam. Han skal sjølvsagt gå no.

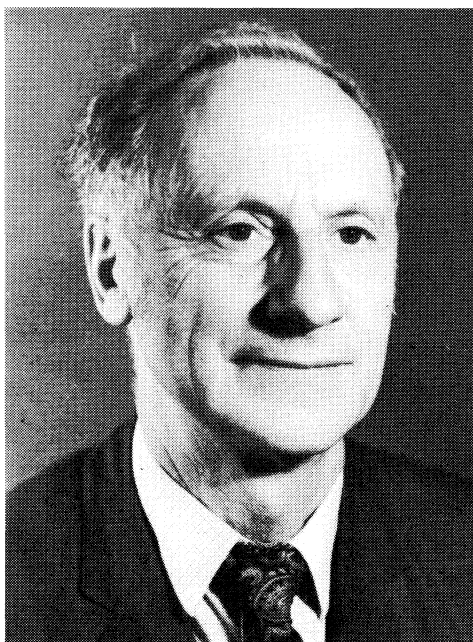
¹ United Nations; Economic Commission for Africa; Food and Agriculture Organization: Report of the UN/ECA/FAO Economic Survey Mission on the Economic Development of Zambia. Ndola 1964.

Eg er spent på kven som kjem etter han, Wina eller Kapwepwe. Den første har økonomisk utdanning og har vore ein slags statssekretær. Eg sit på romet hans i finansdepartementet. Den andre er nestformann i partiet UNIP, og han er rekna som ein «sterk mann». Han har ein kjempemessig, skinande tanngard – maken har ikkje eg sett – og han strekar under punkt i resonnementet ved å la handa gå elegant ned mot bordflata som han såvidt let fingertuppene røre før handa går opp att. Ikkje av dei mest sympatiske – iallfall ikkje etter det inntrykket eg fekk den eine gongen eg har møtt han».

Lukkelegvis vart Arthur Wina finansminister i den andre regjeringa Kaunda. Simon Kapwepwe vart sjef for innanriksdepartementet, der han mellom andre viktige oppgåver fekk ansvaret for opplysningsverksemd og kringkasting.

I eit brev frå 19. februar fortalte eg meir om Kapwepwe, som eg då hadde møtt på ny ved ein middag:

«Kapwepwe tala mye om politikken andsynes Sør-Afrika. Fleire gonger var han inne på at etter hans meining burde ikkje Nord-Rhodesia bruke makt andsynes Sør-Afrika, men boikott. På meg verka dette nærast som talemåtar, for Nord-Rhodesia har ingen ting å bruke makt med, medan Sør-Afrika er sterkt vepna. Dessutan var Kapwepwe som landbruksminister ansvarleg for import av store mengder mais frå Sør-Afrika like før jul. Nei, her i Nord-Rhodesia er det nok ingen boikott av sør-afrikanske varer. Ein stor del av det ein kan få kjøpt her i byen, er importert nettopp ifrå Sør-

Petter Jakob Bjerve ble cand. oecon 1941 og dr.philos i Oslo 1962. Han var univ.stip. i sosialøkonomi 1945–49 og byråsjef i Finansdepartementet 1945–47, direktør i Statistisk Sentralbyrå 1949–1980, Visiting prof. ved Stanford University, California 1954–55, finansminister 1960–63. Han har vært rådgiver i økonomiske og statistiske spørsmål i en rekke utviklingsland.

Sosialøkonomen nr. 4 1990

Afrika». Dessutan står det i brevet: «Han blir av mange sett på som «den sterke mannen» i regjeringa Kaunda. Eg kan ikkje seia at eg likar han; på meg verkar han altfor mye som ein skodespelar ... Då er Kaunda ein heilt annan mann; han verkar tvers igjennom naturleg og ærleg».

Kolonial utbyting

Etter å ha vore 14 dagar i Zambia skildra eg økonomien i landet slik:

«Kan du tenkje deg eit land som skrik etter å få bygd ut kapitalutstyret sitt, som har eit eksportoverskott på 30 mill. pund, ei nettoutgift i renter og dividender til utlandet på 25 mill. pund og eit overskot på driftsrekneskapen andsynes utlandet på 5 mill. pund. Alt dette trass i at bruttonasjonalproduktet ikkje er større enn 216 mill. pund. Då eg oppdaga dette, vart eg ikkje berre sjokkert, men det gjekk plutsleg opp for meg korfor engelskmennene ikkje vil nytte *domestic gross national product at market prices* som hovedomgrep i nasjonalrekneskapen. Sjølv sagt har dei all interesse av å trekke frå nettoutgifterne til renter og dividender og gje inntrykk av at dette er betaling for ein realøkonomisk import. Dei eg har tala med her, har ikkje vore vant til å stille saman tala på den måten som er gjort ovanfor. Difor har det vel ikkje gått opp for dem for alvor kor ille stoda er.

La meg så gje deg nokre tal i høve til bruttonasjonalproduktet: Personleg konsum 51 prosent, offentleg konsum 14 prosent, privat investering 15 prosent, offentleg investering 5 prosent, eksportoverskott 15 prosent. Eg ser ikkje anna råd enn å rette opp denne stoda ved å kutte radikalt ned på eksportoverskottet og la ressursane gå dels til auke i konsumet og dels til investeringauke. Men føresetnaden for at dette skal kunne la seg gjere utan at betalingsbalansen blir øydelagt, er sjølv sagt at kopparselskapa får svi og det sør-afrikanske selskapet ikkje lenger får nytte godt av «royalties» på ein 10-15 mill. pund om året».

Ei veker tid etter gjekk eg noko nærare inn på dette:

«Det verste er at det engelske selskapet enno får avgift for utvinning av malm her. Dette tek dei ut omlag 200 mill. kr. om året på. Rett nok må dei betale ein ikkje liten del av dette i skatt til staten Nord-Rhodesia, men likevel –. Etter mi meining skulle dei – når dei blir frie – seie til engelskmennene at *heile* avgifta skal gå til staten. Utlendingane dreg ut av landet ikkje mindre enn 600 mill. kr. om året i aksjeutbyte og slik avgift som eg nemnde, og dette i eit land der innbyggjarane tener berre ein tiandepart av det nordmenn gjer. Eg blir reint opprørt når eg tenkjer på dette».

I avskilsselskapet som den nye finansministeren heldt for den tidlegare engelske, fekk eg høve til å tale ein del med Wina om «dei 200 millionane som det Britiske Sør-afrikanske selskapet (BSA) tek inn kvart år for at gruveselskapa får ta koppar ut av jorda. Dette selskapet har nemleg einerett på alle naturrikdomar. Kva skal ein seie om slik framferd. Vi har tala med både Kaunda og Wina

om dette før, og strengt mellom oss tilrår vi at denne retten blir dregen attende så snart Zambia blir fritt. I går kveld vedgjekk Wina at Kaunda hadde gått med på å la BSA få 50 mill. kr. om året til 1983. Eg sa at dei burde ikkje la dei få *noko*. Wina vona på at tilbodet ikkje vart godteke slik at regjeringa Kaunda kunne gå frå tilbodet. Eg tilbød han å tale med Lange for å få han til å hjelpe til med å førebu saka. Det gjeld sjølvstend om å forklare denne «ekspropriasjonen» slik at Zambia ikkje får verdsopinionen mot seg. Eg blir reint sint kvar gong eg tenkjer på dette røveriet. Korleis skal eit land kunne få nok til investering og utvikling når dei kvart år må gje frå seg ressursar som svarar til den normale årlege veksten i nasjonalbudsjettet?»

Dette spørsmålet tok eg opp med utanriksminister Halvard Lange like etter at eg kom heim frå Zambia. Han var svært positiv og bad Jens Evensen, som den gongen var sjef for rettsavdelinga i Utanriksdepartementet, lage ei utgreiing om spørsmålet. Denne utgreiinga vart sendt til statsminister Kaunda. Eg veit ikkje kor stor nytte Zambia fekk av denne hjelpa, men resultatet av tingingane med den britiske regjeringa vart iallfall at Storbritannia gav avkall på eineretten til å utvinne mineral i Zambia.

Møte med regjeringa Kaunda

Den 5. februar vart det halde eit møte med heile regjeringa, som eg skreiv eit langt brev om. Her er Wina og Kapwepwe omtala på ny og dessutan regjeringssjefen. Dessutan er det gjeve interessante opplysningar frå foredrag om utdanningspolitikk og jordbrukspolitikk som to av kommisjonsmedlemene heldt på dette møtet, og om ordskiftet etterpå. Dette brevet skal eg sitere frå under denne og dei to neste overskriftene. Om eit tredje foredrag, som eg heldt om organiseringa av framtidig planleggingsarbeid i Zambia, heiter det at «då eg hadde nytta halvtimen min, var det på tide å få litt mat. Det kunne difor ikkje bli noko ordskifte etterpå. Men eg hadde kjensle av at regjeringsmedlemene var sterkt interesserte, og at dei heile tida følgde intenst med». Disposisjonen til framstillinga mi syner at eg tilrådde planlegging etter norsk mønster.

Brevet skildrar møteopplegget og statsrådene slik: «Det vart ein stor dag. Morgonmøtet varte i tre timar. Det vart halde i Finansdepartementet. Om ettermiddagen var vi heime hos Kaunda. Vi tok til kl. 18.30 og dreiv på til 21.30. Deretter fekk vi middag, og hadde det retteleg hyggeleg saman ein times tid.

Føremålet med møtet var dels å orientere regjeringa om arbeidet vårt, dels å førebu dem på ein del av dei framlegga vi truleg vil gjere, og dels å få reaksjon på nokre av dei framlegga som vi er i tvil om.

Møtet tok til med at formannen for kommisjonen, ga eit oversyn over arbeidet vårt og drog fram nokre av dei sentrale ideane som ligg til grunn for arbeidet. Han la mellom anna vinn på å gjere det forståeleg for regjeringsmedlemene at det vil bli naudsynt å økonomisere med ressursane. Jamvel om Nord-Rhodesia er rikt utstyrt frå

naturens side, og jamvel om særleg kopparproduksjonen kan gje staten store inntekter, vil ei snøgg utvikling av dette landet kreve så store ressursar at ei streng økonomisering er naudsynt – særleg med kvalifisert arbeidskraft og valuta. Etter at regjeringa nyleg har kjøpt inn 14 flunkande nye amerikanske chevroletbilar til eige bruk, kunne det vere god grunn til å minne dei om dette.

Både om føremiddagen og ettermiddagen var det finansministeren Arthur Wina som styrte ordskiftet. Ein fekk i det heile teke inntrykk av at han har ein sterk posisjon både hos statsministeren og hos dei andre regjeringsmedlemene. Statsråd Kapwepwe hadde fleire innlegg, men etter mi meining var ikkje desse så vektige som ein skulle tru etter alle spekulasjonane ein høyrer om Kapwepwe som den sterke mannen som kanskje kjem til å følgje etter Kaunda. Mange av europearane trur at det er sterke motsetnader mellom Kaunda og Kapwepwe, men av folk som kjenner båe godt, har eg fått høyre at det snautt er nokon grunn til å tru det. Kaunda og Kapwepwe er gode vener frå gamalt av. Dei har vokse opp i same strøket, gått på same misjonsskolen og vore saman i India i temmeleg lang tid. Dei er mye saman no òg, og skal vere særskilde gode vener. Etter regjeringsmøtet kan eg ikkje seie at eg fekk dette synet heilt stadfesta. Eg kan ikkje hugse at eg såg Kaunda og Kapwepwe snakke med kvarandre, men det kan no godt vere fordi at båe hadde meir enn nok med å snakke med medlemene av kommisjonen. I det heile heldt Kapwepwe seg meir i bakgrunnen enn eg trudde at han ville gjere. Ein skal kanskje ikkje sjå bort frå at Kapwepwe kan bli statsminister etter at Kaunda kanskje blir president så snart landet blir fritt. Det er nok temmeleg truleg at dei to høgaste postane vil falle nettopp på Kaunda og Kapwepwe. Men med det er det ikkje visst at Kapwepwe vil bli den mannen som får sterkast innverknad på utviklinga her. Etter mi meining vil dei intelligente brørne Wina temmeleg sikkert kome til å spele ei viktig rolle. At Sikota Wina i lengre tid blir helseminister, trur iallfall ikkje eg på. Han må då vere altfor god til å styre eit så avgrensa område.

Om ettermiddagen fekk vi sjå statsminister Kaunda frå ei heilt anna side. Før møtet börja heime hos han, fekk vi helse på kona hans. Ho skal ha tvillingar i næraste framtid. Frå før har ho sju barn. Men ho let til å vere frisk og godt opplagt. Etter at ho hadde helsa på oss alle saman, drog ho seg tilbake. Kaunda spøkte og lo. Han skein som ei sol over heile andletet. Kl. 2100 vart ordskiftet brote, for statsrådene ville høyre dagsnytt. På slutten av dagsnytt vart det referert ei melding frå ein eller annan afrikansk stat, der det vart sagt at høvdingen hadde ete opp to av ministrane sine. Då lo Kaunda og alle dei andre statsrådene med.

Til middag fekk vi kald mat, og vi hjalppte oss sjølv med serveringa. På amerikansk vis åt vi maten med tallerkenen anten på kneet eller på eit lite bord, og vi fekk høve til å snakke med både den eine og den andre under middagen. Då vi skulle reise oss for å få mat, ropte Kaunda til ministrane sine og bad om to frivillige til hjelp, og dette fekk ein av ekspertane til å spørre momentant: Kva har du tenkt å gjere med dei? Då lo Kaunda aldeles overgitt.

Etter å ha vore ein heil dag saman med regjeringa Kaunda, spør ein seg sjølvst om dette er ei regjering som vil kunne greie å halde seg ved makta i lengre tid. Tenkjer ein på kvaliteten av personane, må svaret bli ja, men tenkjer ein på storleiken av dei problema som dei er nøydde til å løyse på kort tid, kan ein bli meir tvilande. Ein lærdom som eg trur alle medlemmane av kommisjonen drog av møtet med regjeringa Kaunda, er at vi må ikkje berre legge opp til ein politikk på lengre sikt. Kanskje viktigare enn dette er det å finne fram til gode tilrådingar om tiltak som kan betre tilhøva for afrikanarane og det snøgt, og som kan gje von om vidare framgang seinare. Kan ikkje regjeringa på kort tid nå iallfall nokre få resultat, er det stor fære for at veljarane vil vende seg til andre leiarar, anten utanom partiet Kaunda eller innanfor».

Utdaningspolitikk

«Innleiingsforedraget om utdaningspolitikk gjorde nok et sterkt inntrykk på regjeringsmedlemene. Det vart peika på at det berre finns nokre få afrikanarar med universitetsutdanning og at det i dag berre er om lag 1 000 afrikanarar som har ei utdanning som svarer til realskole eller gymnaseksamen. Det vil ta mange år før talet på afrikanarar med høgare utdanning i yrkesverksemd vil kunne auke noko særleg, for ein stor del av dei som no går ut av skolane, vil trengast som lærarar på dei ymse utdanningsstadier. Både for regjeringsadministrasjonen og næringslivet vil det difor bli eit stort problem å få tak i nok kvalifisert arbeidskraft.

Utdanning og opplæring har nok vore sørgeleg forsømt av engelskmennene, og i dei 10 åra då Nord-Rhodesia var saman med Sør-Rhodesia og Nyasaland i federasjonen Rhodesia og Nyasaland, vart utdanninga og opplæringa av afrikanarar forsømt like mye som då engelskmennene styrte. I denne tida vart det nok bygd ein del skolar, men først og fremst for dei europeiske ungdomane. Desse vart òg bygd mye flottare enn skolane for afrikansk ungdom, og det var ikkje spørsmål om å la afrikansk ungdom gå på dei europeiske skolane eller europeisk ungdom på dei afrikanske skolane. Europeisk ungdom ville vel heller ikkje ha nøydd seg med den låge levestandarden som ungdom på dei afrikanske skolane har. På den einaste høgare skolen for afrikanarar, som ligg like utanfor Lusaka, søv elevane saman i store rom med 16 senger som står tett inntil kvarandre. Utstyret minte meg om militærbarakker heime før krigen. Maten var nok fullgod, men etter å ha sett kjøkkenet og matsalane, vart eg ikkje akkurat hugen på å eta der. Ein tilsvarande europeisk skole her i området skal vere det reinaste pensjonatet, har eg høyrte.

Trass i skorten på kvalifisert arbeidskraft, er det no politisk naudsynt å få tilsett temmeleg mange afrikanarar i offentlege stillingar, og eit av dei største problema kommisjonen slit med, er å finne ut korleis dette best kan gjerast. Det ser ut til at den einaste løysninga er ei eller anna form for rasjonering av kvalifisert arbeidskraft. Ei slik rasjonering må i tilfelle gjennomførast etter ein plan for utskifting av europeiske embetsmenn med

afrikanarar i dei stillingane i administrasjonen der dette er viktigast frå politisk synsstad.

Denne utskiftinga vil ikkje bli vanskeleg fordi det er for få stillingar. Tvert imot. Ein stor del av dei engelske embetsmennene som arbeider i statsadministrasjonen, vil kome til å slutte med det første. Den engelske regjeringa har nemleg vore så genial at ho har innført eit pensjoneringssystem som gjev mange embetsmenn motiv for å slutte så snart pensjonen deira tek til å løpe. Ein del av dei høgaste embetsmennene vil få utbetalt ikkje mindre enn 240 000 kroner i pensjon når dei sluttar. Ein ungdom som har arbeidd her i seks år, vil få rett til ein pensjon så lenge han lever, på 4 000 kroner om året. Dette må regjeringa i Nord-Rhodesia betale. Men utgiftene er ikkje det verste. Det største problemet ligg i at så mange embetsmenn kjem til å slutte like etter at afrikanarane har teke over styret. I andre afrikanske land som har vore i om lag same stode som Nord-Rhodesia, har 25 prosent av europearane slutta innan eit halvt år etter at landet fekk sjølvstyre. Innan utgangen av eitt år har 50 prosent slutta. Dersom det same skjer her i Nord-Rhodesia, og det er ingen grunn til å tru at det ikkje vil skje, vil problemet her kanskje bli større enn i noko anna afrikansk land, fordi det her er relativt færre afrikanarar med høgare utdanning enn nokon stad elles i Afrika.

I ordsiftet om desse problema var det først og fremst statsrådene som deltok. Medlemene av kommisjonen freista å seie så lite som mogleg; for oss gjaldt det sjølvst om å få greie på mest mogleg om korleis regjeringsmedlemene vurderer problema.

Afrikaniseringsspørsmålet var det emnet som statsrådene var mest ivrige til å drøfte. Dette er nok òg eit av dei viktigaste emne nettopp no. Etter den store valseggen til UNIP-partiet er det ikkje få medlemar som ventar seg gull og grøne skogar i form av ein høg stilling i statsadministrasjonen. Det er ikkje alle som vurderer faren for flukt av europeiske embetsmenn like eins.

Eit av dei innlegga som skremte meg noko, var det statsråd Kapwepwe sa om dette spørsmålet. Han argumenterte med at når ein afrikanar utan særleg mye utdanning kunne vere statsråd, måtte han òg kunne greie å vere departementsråd. Ikkje anna enn eg kunne skjønne, gjekk han inn for utskifting av departementsrådar berre på grunnlag av dette argumentet.

På den andre sida hadde finansminister Wina eit roleg og vel avbalansert innlegg. Han er elles så heldig å ha ein finansråd som både er den beste departementsråden i heile administrasjonen og ein fornuftig mann når det gjeld spørsmålet afrikanisering, og som er heilt klår over at politikken må leggjast om no – ikkje minst når det gjeld om å få tilsett afrikanarar i høge stillingar. Dette er nemleg ikkje til å kome ifrå. Det må skje ei afrikanisering av statsadministrasjonen her i Nord-Rhodesia, men spørsmålet er korleis dette kan gjennomførast utan at endå fleire europeiske embetsmenn sluttar, og utan at dei nye afrikanske embetsmennene blir gjevne oppgåver som dei ikkje på noko vis kan greie å løyse.

Slutten på ordsiftet vart temmeleg dramatisk. Då tok statsminister Kaunda ordet, og gjorde greie for eit brev som han hadde fått frå høgare embetsmenn i politiet-

ten. Dei truga med at dersom dei ikkje fekk ein stor lønsauke, ville storparten av dei slutte. Skulle det hende, sa statsministeren, ville det kanskje bli eit alvorleg sam-anbrot her i landet. Vi kunne risikere å få tilhøve slik som dei nyleg har hatt i Kenya og Tanganyika; kanskje ville den nord-rhodesiske regjeringa bli nøydd til å be om britiske troppar. Då han hadde sagt dette, greidde han ikkje seie meir. Han tidde bom stille, og tårene kom fram i auga hans. Det var ikkje ein lyd å høyre i salen. Elles var han heilt roleg. Etter eit par minutt, som var uendeleg lange, tok han opp lommenørkleet sitt og tørka auga. Så tidde han att. Endeleg fekk han til å runde av innlegget sitt, roleg og elegant, og vi andre var letta. Han er no så gjennom sympatisk og tiltalande på alle vis, men eg må vedgå at innlegget hans både rørte og skremte meg. Eg spurde meg sjølv: vil ein mann med så sterke kjensler kunne greie å styre dette landet?»

Jordbrukspolitik

«Jordbrukspolitikken er vel det viktigaste spørsmålet kommisjonen arbeider med. Difor er ikkje færre enn tre av medlemene jordbrukseksperter; ein landbruksøkonom, ein ekspert i genetik og ein i «resettlement». Den siste er egyptar. Han har arbeidd med dette problemet i mange land, sist i Sør-Amerika. Heime i Egypt har han vore aktivt med i arbeidet med å omfordele jord. Til å börje med verka han noko gutteaktig og lettvtint på meg, men etter kvart har eg endra synet på han. Han er nok både samvitsfull og dugande, og han arbeider så hardt han kan – slik som vi andre. Nett no er han nokså engsteleg, for han har ikkje greidd å kome fram til noka endeleg løysing, men vi får tru at han greier det innan vi reiser her ifrå. Omfordelinga av jorda – eller rettare sagt fordeling av jorda, for her er det meir enn nok jord – er overlag viktig.

Eit av dei alvorlegaste problema i jordbruket er elles jorderosjonen. I mange landsbyar driv dei jorda på ein slik måte at erosjonen kjem i gang etter nokre få år, og då tek det ikkje lang tid før jord blir heilt øydelagt slik at ho ikkje lengre kan nyttast til plantedyrking. Jorda renn simpelthen bort i regntida, mellom anna fordi krøttera blir gåande på eit snevert område, slik at dei et opp plantane, til og med rota. Det gjeld difor om å lære afrikanarane å nytte jorda slik at dette ikkje lengre skjer, men det krev mellom anna inngjerding av store område slik at krøttera kan bli spreidd – men ikkje for mye spreidd. No blir krøttera gjeta slik som heime i gamle dagar.

Krøttera blir stengd inne i ei lita trø om natta. Somme gonger blir dei ikkje slept ut før langt ut på dagen. I mellomtida står dei der og lir vondt i solskinnet. Det er gjerne ungane som gjeter krøttera, men dei tør ikkje – og vil vel kan hende ikkje – gå langt unna landsbyen. I somme strøk kan det vere farleg nok å gjere det – både for krøttera og for ungane. Så blir det til at krøttera går der og trampar på eit lite område, medan det kan vere fullt opp av gras lengre unna. I mange tilfelle er det heller ikkje høve til å sleppe krøttera der det er mye gras,

for dei må halde seg til det området som høyrer landsbyen til.

Jorda her er overlag fruktbar til plantedyrking, men ho tåler ikkje to avlingar utan kunstgjødning. Då berre dei færraste afrikanarane gjødslar jorda si, blir resultat dårlege avlingar og sterkare jorderosjon. Med gjødning derimot er det mogleg å få gode avlingar – av somme slag jamvel to gonger i året. Det er nemleg nok av vatn, og jorda let til å vere lett å arbeide opp. Det er etter måten billeg å bryte nytt land og.

Berre ein liten del av dette landet er dyrka opp. Det ligg veldige vidder udyrka. No veks det berre nokre spreidde tre der og høgt gras. For ein billeg pris vil det vere mogleg å dyrke opp denne jorda og få rike avlingar, for ikkje å snakke om kor mye krøtter denne uutnytta jorda kunne livnære. Ein stor del av den udyrka jorda høyrer diverre den engelske staten til. Dette er ein av grunnane til at dei fruktbare jordviddene her blir så dårleg utnytta.

At det kunne gå an å mangedoble avlingane her i landet og auke kjøtt- og mjølkeproduksjonen sterkt, syner dei resultata som dei europeiske farmarane har nådd. Rett nok har dei fått tildelt ein del av den beste og mest sentrale jorda; dessutan har dei føremonene av å kunne nytte store jordvidder. Mange av desse farmane er på fleire tusen mål. Men dei store avlingane som dei europeiske farmarane får av tobakk, bomull, kaffe, for ikkje å nemne det fine kjøttet som dei produserar, syner at Nord-Rhodesia kunne bli eit rikt jordbruksland dersom afrikanarane fekk nok jord, fekk høve til å investere nok i reidskap og anna utstyr, og sist men ikkje minst fekk den lærdomen som trengs for dei som skal drive eit moderne jordsbruk. Mange europearar her vil nok seie at dette vil ikkje vere nok. Dei har ikkje tru på afrikanaren som bonde. I det heile teke blir ein titt og ofte nedslått over å høyre dei primitive teoriane som blir hevda om afrikanarane. Dei har korkje evne eller vilje til å drive økonomisk verksemd, blir det gjerne sagt.

Dette er sjølvsagt berre tull. Dei afrikanarane som har fått nok utdanning og opplæring, er strålende føredøme på at folkeslaget her snau er dårlegare enn oss. Somme gonger kan ein nok tvile litt på dette. Både dei afrikanarane som har hjelpt til som konsulentar for kommisjonen og som assistentar i Finansdepartementet, har diverre vore noko for late etter min smak. Dei let ikkje til å ville arbeide dobbelt så lenge som kontortida, slik vi andre gjer. Men så har dei vel eit føredøme i dei engelske tenestemennene i administrasjonen. Dei kjem òg heller etter kl. 8 enn føre, og dei har lett for å gå før klokka 16 istadenfor etterpå. Arbeidstempoet i Departementet er eg slett ikkje imponert over, jamvel om ein del av dei høgare embetsmennene sikkert heng i alt dei greier. Kvifor skulle afrikanarane slite hardt i eit system som dei har vakse opp og arbeidd under? På alle område har det økonomiske systemet her nede vore lagt opp til føremon for kolonimakta.

Skal det afrikanske jordbruket her kunne utviklast, må det til ei omfordeling av jorda. Det vil kunne gjennomførast når landet får sjølvstende, truleg i oktober i år. Dessutan må det temmelege store investeringar til, både

i innhengningar, traktorar, plogar og anna reidskap, og i ymse slag opplæring og rettleiing. Det var mellom anna framlegg om slike tiltak foredraget om jordbrukspolitikkk dreidde seg om.

Statsrådene var sterkt interessert i dette emnet. Den eine etter den andre tok ordet, og det var mange gode innlegg. I det heile teke får ein kjensle av at det er mange førsteklasse menn i den nye regjeringa Kaunda.

Sikota Wina gjekk inn for å nytte ut den entusiasmen som no gjer seg gjeldande kringom i landet til føremon for jordbrukspolitikken. Han meinte at det ville vere mogleg å reise nye jordsbruk gjennom dugnad, dersom afrikanarane kunne få nok teknisk hjelp.

Innlegget hans verka nok på dette punktet noko lett-vint, men ideen er det vel noko i. På alle område gjeld det no om å nytte ut den entusiasmen som rår, og framfor alt gjeld det om å få gjennomført noko, slik at folk ikkje blir vonbrotne over den nye regjeringa. Skulle det skje, ville det gå ille med UNIP-partiet ved neste val, og då ville det vel gå ille med landet òg.

Etter kvart har eg mått revidere synet mitt på eitparti-staten her i Afrika. Eg kan ikkje skjønne at det er mogleg i eit land som Nord-Rhodesia å ha mange parti. Då blir det kaos. Eg har vondt for å dra konklusjonen at eitparti-systemet er naudsynt, fordi eg prinsipielt er imot det. Men eg skal vedgå at eg meir og meir blir dregen i den leia».

Inntektspolitikk og regulering av etterspurnaden

Den 8. mars 1964 hadde kommusjonen møte hos president Kaunda der rapporten vart lagt fram for «eit regjeringsutval for utviklingspolitikk», 9 statsrådar i alt. Dei var svært interesserte og ville ha oss til å komme tilbake om ettermiddagen, trass i at møtet var planlagt berre for tida 9.–13. Hyggeleg hadde vi det òg. Til slutt sang regjeringsmedlemene fedrelandssangen fleirstem-mig. Det var verkeleg både vakkert og rørende». Om innhaldet i rapporten er det her berre plass til å nemne nokre av tilrådingane om løns- og prispolitikken og om finans- og kredittpolitikken.

Dei viktigaste løns- og prispolitiske tilrådingane var: a) afrikanarar som tek over arbeid etter europearar kan ikkje få like høg løn som dei, b) ein allmenn lønsstopp bør setjast iverk, c) eit sentralt organ bør lage retnings-liner for dei som fastsett lønene, d) staten bør ta del i avgjerene om løner i koppargruvene, ha kontakt med fagforeiningane og stø opp om den sosial verksemda deira og e) prisane på viktige forbruksvarer og byggje-materiale bør stabiliserast ved prisregulering. Om dette opplegget heitte det i rapporten: «I røynda har Zambia eit val: I dei neste fem åra kan ein anten ha sterk lønsauke eller sterk auke i sysselsettinga, *ikkje begge*».

På områda finans- og kredittpolitikk vart det mellom anna tilrådd: 1) å ta sikte på budsjettoverskott i dei næraste åra framover, som kunne bli nytta til å finansiere lån til privat næringsliv, 2) å auke skattane for å kunne byggje opp valutareserver, mellom anna ved at finans-departementet tok over kopparavgiftene, 3) å skaffe lov-grunnlag for krav om likviditetsreserver for forretnings-

bankane og om plikt til å kjøpe obligasjonar og rasjone-ring av kreditten for alle kredittinstitusjonar. At det hasta med å få gjennomført slike tiltak går fram av eit brev frå slutten av februar: «Den eine statsråden etter den andre lover at det skal bli sett i gang nye prosjekt, så det er nok på tide at vi snart får ferdig rapporten vår, slik at det kan bli klårt for dei at det ikkje nyttar å freiste på å gjere alt på ein gong. Gjer dei det, vil dei sjølvsagt få til mindre enn om dei går fram etter ein plan og tek det viktigaste først. Men sanneleg har dei mye å ta att òg. Diverre har somme av statsrådene noko for lett for å forelske seg i prestisje-prosjekt. Samferdselsministeren skal såleis sette i gang både bygging av ein internasjonal flyplass her i Lusaka til 2,5 mill. pund, og av ein jernbane til Tanganyika som vil koste mellom 20 og 30 mill. pund. Både desse prosjekta kan godt vente i mange år enno, og jernbanen bør vel kanskje aldri bli bygd. Politikarane er like jernbane-galne her nede som heime».

Korfor gjekk det gale?

Det landet som i 1964 såg ut til å kunne få større økonomisk framgang enn dei fleste andre utviklingsland, er i dag eit av dei der det økonomiske utføret er størst. Nasjonalproduktet pr. innbygger har gått ned i det siste ti-året, store underskott i utanriksøkonomien gjennom mange år har ført landet inn i ei alvorleg gjeldskrise og prisane har i det siste stige med kring 50 prosent.

Skort på politisk stabilitet kan ikkje ha vore årsak til dette. President Kaunda sit framleis ved roret, og UNIP er det einaste partiet i landet. Statsrådene hans derimot har skifta. Kapwepwe fekk til og med fengselsopphald etter ein freistnad på å ta over roret. Sikota Wina fekk òg det, fordi han freista å smugle narkotika. Arthur Wina vart forretningsmann. Men mange utskiftingar har tyde-legvis ikkje gjort Kaunda mindre populær.

Ytre hendingar har nok vore alvorlege hinder mot framgang. Motstand mot Sør-Afrika har såleis kosta landet milliardar. Oljekrisa i 1973 og eit sterkt prisfall på verdsmarknaden for koppar i 1974 fekk konsekvensar for utanriksøkonomien. Men desse hendingane kom eit ti-år etter at Zambia vart sjølvstendig. I mellomtida var kop-parprisen høg nok til å gje landet stor utanriksøkonomisk handlefridom. Men denne handlefridomen vart ikkje ut-nytta, slik Seers-kommisjonen tilrådde, til å utvikle jord-bruk og andre næringar utanom gruvedrift.

Regjeringa Kaunda greidde ikkje å stå imot presset frå fagrørsla, som var særleg sterk i gruveområda, og resul-tatet vart på lang sikt sterk lønsauke istadenfor sterk auke i sysselsettinga. Regjeringa fall òg for freistinga til å auke dei offentlege utgiftene for sterkt. Men ein sterk moderasjon frå lønstakarane og politikarane var kanskje for mye å vente. Ein slik moderasjon vart ikkje vist i Norge heller då vi i oljeutvinninga fekk ei like lønsam næring som gruvedrifta i Zambia i 1960-åra – trass i sterke åtvaringar frå fagleg hald.

Koppargruvane i Zambia er òg iferd med å bli tømt. Ei omlegging av politikken er difor meir naudsynt enn nokon gong. Retningslinene i rapporten frå Seers-kom-misjonen gjeld òg for utviklingspolitikken framover.

Ulla Koch m.fl. red.:

Køn og videnskab,

Aalborg Universitetsforlag 1989,

Serie om Kvindeforskning nr. 27.

Denne boka er en utfordring for dem som mener at samfunnsvitenskapene, bl.a. økonomi, er verdinøytral og kjønnsnøytral, og at forskningen ikke er avhengig av forskeren.

I artikkelen *Kvindeforskning i økonomisk forskning – en metodediskusjon* tar Ulla Koch opp hvordan man kan kritisere og rekonstruere økonomisk forståelse og forskning fra et kvinneperspektiv. Hun diskuterer 4 ulike former for hvordan kjønn kan inngå i den økonomiske forskningen:

1. Kjønn må inngå på linje med andre sosiale kategorier for å beskrive kjønnsforskjeller.
2. Den økonomiske forskningen må bidra til å forklare kjønnsulikheter.
3. Den økonomiske forskning må trekke inn kjønnsulikheter i forståelsen av utviklingen i samfunnet.
4. Den økonomiske forskning må trekke inn opphevelse av kjønnsulikheter som et mål for utformingen av den økonomiske politikken.

Ulla Koch hevder at en strategi for en feministisk kritikk og rekonstruk-

sjon av den økonomiske vitenskap må konkretiseres i forhold til hvilken kategori av vitenskapelige arbeider man ser på. Hun kategoriserer arbeider i 4 felt:

1. Kjønnsuniforme
2. Kjønnskategorien er undertrykt
3. Kjønnsulikhetene legitimeres eller sementeres
4. Kvinneundertrykkelsen er i fokus.

I forhold til feministiske målsetninger drøfter hun disse fire kategoriene med eksempler på typer av arbeider. Dette er drøftinger som alle som driver teoretisk eller empirisk økonomisk forskning kan ha nytte av å tenke gjennom.

Det betyr selvfølgelig ikke at man er enig i hennes vurderinger i ett og alt. Personlig stiller jeg meg tvilende til den underliggende hypotesen i artikkelen om at kjønn må inngå som variable for at feministisk kritikk skal være relevant. I alle fall er det bare framtiden som kan vise om problemfeltene og abstraksjonsnivåene hvor kjønn ikke er relevant (kjønnsuniforme arbeider) er stort eller lite.

Jeg er heller ikke enig i Ulla Koch's kritikk av «The New Home Economics». Politisk kan «The New Home Economics» antakelig misbrukes til å legitimere og sementere kjønnsforskjeller. På den annen side viser modellene økonomiske mekanismer som bidrar til å skape, opprettholde og øke økonomiske kjønnsforskjeller. Forståelse av patriarkalske økonomiske strukturer er vel nettopp en nødvendig forutsetning for å kunne endre dem f.eks. gjennom politiske tiltak?

Artikkelen inneholder dessuten en lang oversikt over relevante artikler og bøker, og gir derved leserne en innfallsmulighet til videre arbeid med stoffet.

Boka inneholder også i dansk oversettelse en artikkel av Sandra Harding

over emnet om menn eller bare kvinner kan drive feministisk forskning. Tittelen er *Mænd, Kvinder og Viden – Identiteter og Feministisk Epistemologi*. Her tar Harding bl.a. et oppgjør med «Men in Feminism».

Hun innleder med å stille krav med utgangspunkt i identiteter som vi har lært å forakte, f.eks. kvinner. Hun fortsetter med å drøfte hvordan motstridende identiteter kan være en ressurs for kvinnelige feministers tenkning. Deretter går hun over til å drøfte om og hvordan mannlige feminister kan være en ressurs. Med utgangspunkt i utsagn av typen. «Vi har allerede hørt for meget fra mænd om kvinder og køn», drøfter hun fallgrubene for mannlige feminister: «Tootsier» og menn som bruker feminisme som et ytterligere trumfkort for å klatre i paternalistiske systemer. Et hovedpoeng hos Harding er verdien av å beholde sitt eget perspektiv på seg selv.

I seg selv er framstillingene til den feministiske filosofen Sandra Harding ofte vanskelige å følge på fremmede språk. Ulla Koch har oversatt denne artikkelen til dansk, og dermed også bidradd til å gjøre den lettere tilgjengelig for skandinaver.

Boka inneholder også en rekke andre artikler fra andre samfunnsvitenskapelige fagområder, samt en kort innføring som viser hvilke perspektiv de ulike artiklene tar opp. Derfor vil jeg anbefale boka til flerfaglige miljøer som er opptatt av kvinneperspektiv på forskningsarbeider.

Imidlertid vil jeg særlige anbefale å skaffe boka for økonomiske miljøer hvor både innslaget av kvinnelige lærere, kvinnelige forskere, feminister og kvinneforskning er lite. Her vil den kunne utløse nye typer diskusjoner.

Kristin Dale

Næringsøkonomisk Institutt

Nye forskningsrapporter

Rapportene fås kjøpt ved henvendelse til institusjonen.

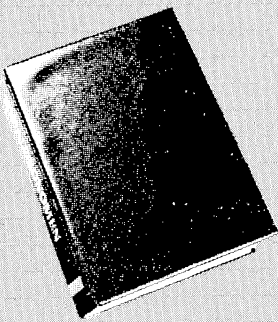
SAMLEPERMER

Vi har nå fått de nye samlepermene som passer til Sosialøkonomen fra 1989-årgangen. Prisen er kr. 100,- for 2 permer inkl. porto.

Permene kan bestilles pr. post eller telefon i sekretariatet.

Vi sender med innbetalingsblankett.

De gamle permene i A-4 format er fortsatt på billigsalg til kr. 25,- pr. perm.

TIL SOSIALØKONOMENES FORENING

Storgt. 26, 0184 OSLO 1

Ny samleperm _____ stk.

Gammel samleperm _____ stk.

Navn _____

Adresse _____

NÆRINGSØKONOMISK INSTITUTT

Breviksen 2a, 5035 BERGEN – SANDVIKEN, tlf. (05) 95 06 67, telefax (05) 95 06 67

Inntektsforskjeller i jordbruket

Av Kristin Dale og Jon Åge Vestøl

Rapporten beskriver forskjeller i inntekter og offentlig støtte i norsk jordbruk i 1983 for 30 094 gårdsbruk. Rapporten bruker multipl regressjonsanalyse for å beskrive forskjeller knyttet til bruket, brukeren og husholdningen. Resultatene viser bl.a. at husholdninger hvor akademikere er brukere, får størst offentlig støtte pr. inntektskrone fra jordbruket. Bjerkholtutvalgets forslag om en omlegging av den regionale støtten fra jordbruksforhold til arbeids-markedsforhold, vil få liten praktisk betydning.

Rapport nr. 107. ISBN 82-7296-087-7. 140 sider, kr. 190,-.

Kunnskaps- og teknologiformidling i Norge – en annotert bibliografi

Av Marjo Rynning

Bibliografiens første del er en oppsummering av innholdet i 210 norske bidrag om formidling av kunnskap og teknologi til næringslivet. Den er organisert alfabetisk. Den andre delen består av delregistre etter følgende stikkord: teoretiske bidrag, erfaringer fra utlandet, historie, tilbydere, formidling med fokus på teknologi, formidling rettet mot SMB bedrifter, formidling rettet mot nyetableringer, og empiriske resultater fra formidling i ulike regioner i Norge.

Rapport nr. 114. ISBN 82-7296-095-8. 75 sider, kr. 160,-.

Kunnskapsformidlere i Norge

Av Tom Johnstad, Torbjørn Lorentzen og Marjo Rynning

Denne rapporten er en samlerapport fra prosjektet «Kunnskapsformidlere i Norge» og tar for seg ulike behov for assistanse bedrifter har i ulike utviklingsfaser. Deretter drøftes det ulike typer av aktører som er registrert i «Kompetansedatabasen», organisering, tilknytning og funksjon. Til slutt drøftes erfaringer med kunnskapsformidling i Norge, på basis av en bibliografi over norske studier/prosjekter om emnet.

Rapport nr. 115. ISBN 82-7296-096-6. 35 sider, kr. 120,-.

Virkninger for fiskerinæringen av en tilpasning til EF's indre marked

Av Ove Osland

Rapporten diskuterer virkninger for norsk fiskerinæring av en eventuell tilpasning til EF's indre marked.

Først gis en strukturell beskrivelse av hele næringen. Deretter beskrives EFs fiskerinæringen og fiskeripolitikk foruten handelshindringer for norsk fiskeeksport til EF. Til slutt gis en diskusjon av mulige virkninger der hovedkonklusjonen er overveiende positiv grunnet nye handlingsmuligheter for norske aktører og høyere norsk bearbeiding.

Rapport nr. 116. ISBN 82-7296-097-4. 88 sider, kr. 160,-.

Virkninger for norsk sjokolade- og sukkervarebransje av en tilpasning til EF's indre marked

Av Torbjørn Lorentzen

Analysen kartlegger hvilke barrierer som eksisterer mellom Norge og EF samt konkurranseforholdene i bransjen. Konklusjonen er at det eksisterer ingen betydlige handelshindringer. En norsk tilpasning til EFs indre marked vil gi seg utslag i lavere avgifter. Konkurransen fra utlandet er økende, og gjennomføringen av det indre marked vil kunne påskynde denne prosessen.

Rapport nr. 117. ISBN 82-7296-098-2. 115 sider, kr. 120,-.

Virkninger for norsk øl- og mineralvannbransje av en tilpasning til EF's indre marked

Av Torbjørn Lorentzen

Analysen kartlegger hvilke barrierer som eksisterer mellom Norge og EF samt konkurranseforholdene i bransjen. Renhetsloven krav til flaskestørrelse og monopolisert import vanskeliggjør handel med øl. En norsk tilpasning til EFs indre marked vil gi lavere særavgifter, og nedbygde barrierer vil gi et større innslag av utenlandske produkter.

Rapport nr. 118. ISBN 82-7296-099-0. 127 sider, kr. 190,-.

Organizing Operations for Offshore Petroleum Fields

Av Wibecke Wiig

The oil price collapse in 1986 induced reorganizations of operations for petroleum fields in the North Sea. The study describes reorganizations within 5 oil companies operating on the UKCS. The larger producers organize production activities in several self-contained profit centers separate from other upstream activities. The smaller producers integrate production activities more closely with other upstream activities in one functional organization. The situation in Norway is considered in the light of the British experience.

Rapport nr. 119. ISBN 82-7296-100-8. 112 sider, kr. 160,-.

Søkelys på det tjenesteytende samfunn

Av Tor Selstad og Peter Sjøholt

11 forskere fra Norge, Sverige og Danmark diskuterer i denne artikkelsamlingen emner som service-, kunnskaps- og informasjonstilgangens betydning for dagens næringsliv og den påfølgende endrete struktur i arbeidsmarked, næringer og økonomiske geografi. Varehandelens endrete karakter og lokalisering, velferdsproblemer ved ulik tilgang til private og offentlige tjenester og privat tjenesteyting som distriktsutbygger blir også analysert.

Rapport nr. 120. ISBN 82-7296-101-6. 156 sider, kr. 190,-.

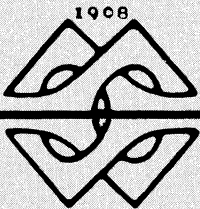
Fra samarbeidsselskap til selskapssamarbeid:

En studie av tre samarbeidsrelasjoner

Av Tor Øyvind Baardsen

Samarbeid er i mange sammenhenger trukket fram som et godt virkemiddel for å oppnå konkurransefortrinn. Dette forutsetter imidlertid at kostnadene ved å samarbeide ikke oppveier samarbeidsgevinstene. I denne rapporten studeres tre samarbeidsselskap som ble opprettet i forbindelse med byggingen av Kårstøanlegget i Nord-Rogaland. Det konkluderes med at etablering av et samarbeidsselskap var nyttig med hensyn på å oppnå leveranser, men at den interne styringen av samarbeidet var for (transaksjons)kostnadskrevende til å utnytte de potensielle samarbeidsgevinstene.

Rapport nr. 121. ISBN 82-7296-102-4. 42 sider, kr. 120,-.

Redaktør:

Rolf J. Brunstad

Redaksjon:

Arild Hervik
Torstein Bye
Kjell Erik Lommerud
Tone Ognedal
Jørn Rattsø
Arent Skjæveland

Utgitt av
Sosialøkonomenes Forening
Formann: Erik Lind Iversen
Generalsekr.: Gerd Buflod

Bladets adresse:

Storgt. 26 IV
0184 OSLO 1
Telefon (02) 17 00 35
Telefax (02) 17 31 55
Postgiro: 0813 5167887
Bankgiro: 6001.05.13408

Utkommer med 11 nummer
pr. år, den 15. i hver måned
unntatt juli.

Abonnement kr 380,-
Studentabonnement kr. 190,-
Enkeltnr. kr 60,- inkl. porto.

ANNONSEPRISER

(ekskl m v a):

1/4 side kr. 2 900,-
3/4 side kr. 2 300,-
1/2 side kr. 1 700,-
Byråprovisjon 10%

Frist for annonser:
Den 5. i hver måned.

Forskningsrapporter:
Pr. innrykk kr. 200,-
(maks. 400 anslag)

Trykt i offset.
Grafisk Hus a/s, Bergen

Storforetak – Sareptas krukke?**Egne ansatte som ressurs for ny forretningsutvikling**

Av Birgit Helene Jevnaker

Hvordan kan ansatte i storforetak stimuleres til utvikling og igangsetting av ny forretningsmessig virksomhet? I prosjektet «Intraprenørskap – ny utfordring til bedriftsstrategi?» studeres to systematiske forsøk som har vært prøvd ut i norske bedrifter; et DU-tilknyttet storforetaksprosjekt og et internt prosjekt i Alcatel STK A.S.: STK Innova. Begge prosjekter førte til start av nye bedrifter og arbeidsplasser. Men det er en markert forskjell i varigheten av utviklingsaktivitetene.

Rapport nr. 122. ISBN 82-7296-103-2. 72 sider, kr. 160,-.

The Incentive Fallacy in Cooperative Arrangements: A Case Study

Av Tor Øyvind Baardsen og Kjell Grønhaug

The question «Why do cooperative arrangements fail?» represents the point of departure for the research reported in this paper. Common characteristics of such arrangements and the underlying mode of governance are discussed. A specific case of failure in cooperation (joint venture) is described and contrasted with the previous theory based discussion and analysis. Managerial and theoretical implications are highlighted.

Notat nr. 6/89. ISSN 0801-3772. 19 sider, kr. 40,-.

Symbiotic R&D Cooperation in the Oil Industry

Av Kjell Grønhaug og Tor Fredriksen

This paper focuses on R&D cooperation often organized in a quasifirm manner with long lasting relationships between the parties involved. Based on examination of joint innovation projects between small and medium sized entrepreneurial firms and large, multinational oil companies motives for, activities, division of labor, incentives and governance structure in such long lasting R&D relationships are described and analyzed. Theoretical and managerial implications are highlighted.

Notat nr. 7/89. ISSN 0801-3772. 25 sider, kr. 80,-.

Norge som verdenssenter for internasjonal shipping

Av Per Heum, Jan Karl Karlsen og Klaus Walderhaug

Utredningen belyser utlendingers oppfatning av det forretningsmessige grunnlaget for å drive internasjonal shipping fra Norge, samt deres vurderinger av organiseringen og institusjonene i og rundt investeringer i Norge. På dette grunnlag utledes sjansene for at utenlandske investorer i internasjonal skipsfart skal velge å plasere sine satsinger på det norske shippingmiljøet.

Notat nr. 8/89. ISSN 0802-4766. 63 sider, kr. 140,-.

Barriers to Entry and Strategic Marketing Investments: A Gametheoretical Approach

Av Jan Karl Karlsen og Kjell Grønhaug

The relationship between barriers to entry, mobility barriers and strategic groups, and strategic marketing investments is discussed. Assumptions from traditional industrial organization literature are reviewed, as are applications of this perspective in the strategy management discipline. An alternative model focusing on optimal responses to the threat of entry is presented and contrasted with the traditional approach. Theoretical advantages and implications for empirical research in strategy are highlighted.

Notat nr. 9/89. ISSN 0802-4766. 19 sider, kr. 40,-.

162

Edwardsen Kåre Nikolai
Skytterveien 102

1370 ASKER

Finans- og tolldepartementet

EKSPEDISJONSSJEF OG

AVDELINGSDIRECTØR

(2 embeter)

til Plan- og utredningsavdelingen, som er en videreføring av den tidligere Planleggingsavdelingen. Avdelingen skal arbeide med utrednings- og analyseoppgaver, og metodeutvikling knyttet til departementets arbeid med samordning av økonomisk politikk og overordnet samfunnsplanlegging. Avdelingen vil ha sekretariatansvaret for arbeidet med langtidsprogrammet og andre stortingsmeldinger av langtidsprogramkarakter.

Arbeidsoppgavene vil i stor utstrekning være av langsiktig og sektorovergripende karakter og krever et nært samarbeid med de øvrige avdelinger i departementet. Avdelingen vil ha tverrfaglig bemanning med hovedvekt på sosial- og siviløkonomer og empirisk orienterte samfunnsvitere.

Embetene ønskes besatt med sosialøkonomer med sterke faglige kvalifikasjoner, og evne til samarbeid og til å initiere faglig utviklingsarbeid.

Kvinner oppfordres til å søke.

Embetene lønnes etter statens regulativ i Lønnstrinn 38 og 35 (kr. 311 706,- og 276 860,-).
Fra lønnen trekkes kr. 5 566,- og kr. 5 333,- i pensjonsinnskudd (lfr. 38 og 35).

Nærmere opplysninger ved finansråd Tormod Hermansen i tlf. 34 41 08.

Søknader merket «12/90», innen 3. mai til

FINANS- OG TOLLDEPARTEMENTET,
Administrasjonsavdelingen, Postboks 8008,
Dep., 0030 Oslo 1